

VINSKÄNKSSOCIETETEN

ca 1800–1849

”Systrar, hören!

När i rören
uppå krogen glas och stop,
drick min skål då allihop,
sjung om kärlek, vin och lycka,
om de kval en törstig trycka
och om hur en rusig man
paradiset vinna kan,
om den eld i blodet rann,
när han första druvan fann.

/.../

Hit en sup, jag törstar ihjäl.”¹

Bellman med sina epistlar är väl den som har givit oss bilden av hur 1700-talets krogliv i Stockholm såg ut. Men min uppsats ska inte spegla gästen, utan värden och hur hans situation såg ut under första hälften av 1800-talet, en tid av stor förändring, som samtidigt hade kvar det gamla 1700-talets sätt att arbeta och dess värderingar. En tid då sammanslutningar med monopol på försäljning av varor fick ge vika för mer individuella intressen och krav på näringsfrihet.

SYFTE, TEORI, METOD OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Då Vinsänkssocietetens rörelse grundade sig på monopol, rätten att främst

sälja importerade drycker i minut, är mitt syfte att ta reda på hur Vinsänkssocietetens agerande för att bevara sin monopolställning. Undersökningsperioden jag har valt är 1800-talets första hälft, 1800–1849, en tid som för societeter och liknande sammanslutningar beskrivits som en tid i förfall. Samhället gick mot en uppluckring av de strukturer som dessa societeter hade arbetat utifrån. Jag motiverar mitt syfte med att just Vinsänkssocietetens inte tidigare har blivit undersökt på det sätt som jag har gjort. Vinsänkssocietetens och deras verksamhet var ett inslag i Stockholm som inte gick att undgå. Även deras balansgång mellan detalj- och servicenäring gör dem intressanta. På 1600-talet, när de första societeterna

bildades, skedde detta därför att staten och staden ville få ordning på hantverkare och handlande.²

Huvudfrågeställningen är: hur agerade Vinskänkssocieteten för att bevara sin monopolställning? Jag kommer att titta på handlingar angående olaga handel där man kan se vilka medel societeten använde mot inkräktare i deras näring, men även hur societeten agerade gentemot ”de egna” som inte helt följde den förordning som fanns. Burskapsansökningar hoppas jag kommer att ge mig ytterligare svar på min huvudfrågeställning. Välkomnade man de blivande vinskänkarna med öppna armar in i gemenskapen i societeten, eller försökte man att utestänga dem?

Andra frågor jag ställer är: hur drabbades Vinskänkssocieteten av de olika förändringar som skedde i samhället och hur påverkades deras rörelse? Vad var det som gjorde det ointressant att fortsätta med Vinskänkssocieteten? Försvann deras monopol? Vilka fick tillgång? Tullpolitiken som fördes i Stockholm till exempel, var den till fördel för vinskänkarnas näring med importerade varor? Detta är komplicerade frågor som jag inte förväntar mig att få slutgiltiga svar på, utan mer kunna se mönster.

Min teori är att förändringar i samhället såsom nya förordningar påverkade Vinskänkssocieteten agerande och förutsättningar. Utifrån ett aktörs-perspektiv ska jag undersöka hur Vinskänkssocieteten handlade för att skydda sitt monopol och bevara sin ekonomiska ställning och status. Teorin är använd på en översiktlig nivå.

Metoden jag har använt är kvalitativ, då jag ville använda mig av källmaterialet så mycket som möjligt. I mycket liten utsträckning är metoden även

kvantitativ. Hur jag har gått till väga när jag har läst Vinskänkssocieteten handlingar som till exempel burskapsansökningar är att jag har letat efter argument till varför societeten avslagit en ansökan. Men jag har även sökt efter motivering till varför man har bifallit ansökningar. Varför biföll man en ansökan ena gången men inte den andra?

Utifrån detta har jag sedan försökt att dra slutsatser om vilka eventuella förändringar som skett och som föranledde Vinskänkssocieteten agerande. Därefter har jag för att få mina slutsatser verifierade sökt i till exempel Svensk författningssamling för att se om någon förordning verkligen kommit till stånd som berörde Vinskänkssocieteten. Utöver detta har jag också försökt att dra paralleller till tidigare forskning för att se om det fanns jämförbara mönster.

DEFINITIONER OCH AVGRÄNSNINGAR

I möjligaste mån har jag försökt att definiera begrepp där de har använts i texten. Inom utskänkningsnäringen fanns det på 1800-talet ett flertal rörelser som starkt påminde om varandra. Dessa aktörer kräver en särskild presentation och de beskrivs i kapitlet *De andra aktörerna*. Här följer några generella definitioner.

Skillnaden mellan grosshandel och minuthandel var att via grosshandel hade man rätt att importera och exportera varor, sälja dessa varor i större partier, medan minuthandel innebar försäljning i små mängder, i salubod eller över disk.³

I de fall jag använt uttrycket myndighet eller stat, menar jag den beslutande makten som hade rätt att fatta beslut på den nivån som berördes.

Samlingsnamnet Kungl. Maj:t bestod av kungen och rådet och bildade således regeringen.

Burskap innebar rätten att utöva borgerlig näring (i en viss stad) samt få del av de politiska och medborgerliga rättigheter som var knutna till denna.⁴ Utan burskap fick inte de yrken som var knutna till borgerlig näring idkas, till exempel vinskänksyrket.

Utskänkning betyder försäljning av öl, vin eller sprit till förtäring på stället.⁵ Visserligen är detta en modern innebörd, men den kan appliceras på Vinskänks societeten om öl utesluts.

Några mått som användes av vinskänkarna var kannan = 2,6 liter, oxhuvud (oxhöfd) = (rymdmått) 90 kannor, dvs. 236 liter, men kunde vid import av rödvin vara 225 liter, fat = 157 liter (flytande) och åm = 144 liter (vin), kunde vara 157 liter.⁶

Avgränsningar vad gäller undersökningsperioden är att början av 1800-talet fortfarande i stor utsträckning var detsamma som 1700-talet med de gamla strukturerna, samtidigt som stora samhällsförändringar började komma. Slutåret 1849 beror på att det var då Vinskänks societeten upphörde och blev ett naturligt avslut. Andra avgränsningar är brännvinet, brännvinspolitiken och nykterhetspolitiken. Jag kommer inte att gå in närmare på det, trots att de begränsningar och förordningar som gällde brännvin drabbade Vinskänks societeten i stor utsträckning. Denna fråga kräver en egen avhandling, och den är redan skriven av Lars Båtefalk i "Staten, samhället och superiet".⁷ De gånger jag nämner något angående brännvin är när det kommer upp i handlingar hos Vinskänks societeten, men jag kommer inte djupare analysera den problematik som låg bakom eventuella beslut.

Den bakomliggande, mer djupgående politiska diskussionen som fördes angående den nya näringspolitiken och de övriga samhällseliga förändringarna som skedde under undersökningsperioden kommer jag inte heller att gå in på, utan endast nämna ifall den direkt berör Vinskänks societeten.

KÄLLOR OCH KÄLLKRITIK

Det källmaterial jag använt mig av är Vinskänks societetens arkiv, som bl.a. innehåller två volymer "handlingar". Volym nr 1 innefattar åren 1602–1799 och volym 2 1802–1869. Dessa två volymer har varit mitt huvudsakliga underlag. Dessutom finns en förteckning upprättad över vad de olika handlingarna handlar om. Något som har underlättat mitt arbete enormt. Dock har det visat sig att en del handlingar har blivit ihopfästade utan att det har funnits något synbart sammanhang dem emellan. "Handlingar" innefattar bl.a. burskapsansökningar, besvärsmål angående olaga handel och allmänna skrivelser till olika myndigheter. En källkritisk aspekt är att societetens argument i skrivelserna är tämligen ensidiga, då de av naturliga skäl vill framställa societeten som den förfördelade parten.

Vinskänks societetens mötesprotokoll har jag använt ytterst lite. Det jag har använt är de nedtecknade årsavgifterna som medlemmarna erlagt, för att se om avgifterna förändrades under årens lopp. I övrigt innehåller protokollen även inskrivningar och utskrivningar som skulle kunna användas i sammanställningssyfte.

Handelskollegiets förteckning över vilka som idkat borgerlig näring har jag också använt mig av. Burskapsansökningar kan ha godkänts efter det att

uppgifterna har lämnats till Handelskollegiet, vilket kan ha resulterat i att antalet inskrivna borgare per år inte stämmer. Bemedlingskommissionens sammandrag och utdrag ur taxeringslängder har jag använt för att få en bild av vad de olika yrkesgrupperna i Stockholm taxerades för och om, och i så fall hur, det förändrades genom åren. Då det är ett sammandrag, kanske inte all nödvändig information kommit med. I båda dessa fall spelade det ingen roll att siffrorna eventuellt inte är exakta då jag har använt mig av siffrorna mer som en översikt. Fullständiga taxeringslängder finns dessutom att tillgå.

En tryckt källa som jag använt är Överståthållarämbetets femårsberättelser. Underlaget för dem är uppgifter som har samlats in från olika håll, även från Vinskänksocieteten. En källkritisk aspekt kan vara att all information inte har kommit med i den tryckta versionen. Sammandrag kan också ha gjorts om det ansågs att många uppgifter liknade varandra. Information kan också ha framställts på ett sätt som skulle antingen gynna eller dölja uppgiftskällans situation. I Vinskänksocietetens arkiv finns det ett underlag för en femårsberättelse. Den framställer societetens situation som enbart negativ, det var bara "eländeselände". Societeten ville få till stånd en skärpt kontroll av de överträdelse i deras näring som de ansåg begicks, vilket de tydligt beskrev.⁸

Schuldheis var vinskänk i Stockholm under senare delen av 1800-talet, alltså inte under min undersökningsperiod. Hans anteckningar trycktes 1898 och innehåller vinskänkarnas historik, utdrag ur vissa handlingar från Vinskänksocietetens arkiv och även några anekdoter. Hans uttalade mening med anteckningarna var att

Vinskänksocieteten inte skulle falla i glömska. Schuldheis är minst sagt tendentiös och annat är inte att vänta då han var högst berörd. Det framkommer att han tyckte att näringsfriheten var negativ för deras yrkesnäring. Visserligen skriver han att en förändring var nödvändig men att ordningen och övervakningen från societeten hade varit en trygghet. Han tyckte också att det var tråkigt att gemenskapen som funnits försvann.⁹

Henrik Ekströms levnadshistoria ställdes till Samfundet Sankt Eriks förfogande av hans sonsons dotterdotter. Det är hans egna anteckningar om sitt liv som har tryckts. En källkritisk synpunkt är att anteckningarna är gjorda senare i livet, och är av dagbokskaraktär eventuellt med tanke på publicering. Alltså är det troligt att även denna källa är tendentiös och lider brist på närhet. Trots det tycker jag att den verkar ge en verklighetstrogen bild av hur en vinskänk hade det i sin vardag.

FORSKNINGSLÄGE

Någon vetenskaplig forskning om Vinskänksocieteten med min frågeställning och infallsvinkel, harmigveterligen inte gjorts. Den tidigare forskning som gjorts av arkivarien Gunnar Hellström, presenterad i olika årgångar av Samfundet Sankt Eriks årsbok, är inriktad på 1600- och 1700-talet och har en annan infallsvinkel.¹⁰ Gunnar Hellströms arbete är en katalogisering av vilka vinkällare som fanns, var de låg, vem som innehade källarna, vilka som övertog källarna m.m. Detta indelat efter stadsdelarna där vinkällarna låg. En liknande forskning presenterades redan av Claës Lundin i Samfundet Sankt Eriks Årsbok 1903.¹¹ Dock menar Gunnar Hellström att Lundin

inte hade förstått skillnaden mellan källare och värdshus och inte heller hade exakta uppgifter om var källarna var belägna.¹² Troligen var ändå Claës Lundins arbete till stor hjälp för Gunnar Hellström. Bengt Järbe (fil. lic. i arkeologi) gav 1971 ut en bok som heter *Krogarnas Stockholm*, den börjar vid medeltiden och går framåt i tiden. Den tar upp alla de olika typer av näringar som sålde alkoholhaltiga drycker av alla de slag. Den är mer av underhållande karaktär samtidigt som vissa delar troligtvis grundar sig på tidigare forskning.¹³

Däremot finns det tidigare forskning om andra societeter och korporationer. Till exempel Martin Wottles avhandling om minuthandeln i Stockholm under 1700-talet.¹⁴ Wottle ger en heltäckande bild och har tagit upp många aspekter och på olika nivåer vad gäller hur handels societeterna var uppbyggda, hur de fungerade och deras förutsättningar. För att förstå Vinsköpssocietetens agerande på 1800-talet har boken varit till stor hjälp. Strategierna var i mångt och mycket desamma på 1700- som på 1800-talet. Det kanske inte är så konstigt då många av de förordningar som gällde för handeln under 1800-talet var stipulerade på 1700-talet. En av Wottles frågeställningar är hur societeterna agerade gentemot individer som ville bli delaktiga i deras sammanslutningar.¹⁵ Två aspekter som jag har tagit upp i min undersökning och som även Wottle har i sin avhandling vad det gäller ovanstående frågeställning är bl.a. hur societeterna agerade för att begränsa konkurrens och hur societeterna agerade vid burskapstivster.¹⁶ Generellt kan sägas att de argument som till exempel användes vid burskapstivster även användes under 1800-talet. Sättet

handeln var organiserad på, gjorde argumenten användbara även in på 1800-talet.

Erik Lindberg har skrivit om de mindre textilhandlarna i Stockholm 1820–1846.¹⁷ Hans syfte har varit att se hur de rättigheter som man hade som handlande, fördelades bland aktörerna på marknaden och hur dessa rättigheter ledde till hur en societet använde sina rättigheter och hur de agerade på grund av dem. Lindbergs forskningsobjekt har varit Kryddkramhandlarsocieteteten och Lärftkramhandlarsocieteteten. En av Lindbergs frågeställningar som berör min egen undersökning är hur societeterna skyddade sina handelsprivilegier.¹⁸ Ett exempel som Lindberg har tagit upp är olaga handel och hur societeterna agerade gentemot inkräktare. Lindbergs slutsats är att överträdelser mot handelsrättigheterna förekom men att det var en marginell förekomst.¹⁹ Inom vinskänkarnas område förekom troligen fler överträdelser, i vilket fall är det den bild jag fått vid genomgång av deras handlingar. Lindberg tar också upp hur långt societetens möjligheter att utestänga personer som ville in i deras handel sträckte sig.²⁰ Annan tidigare forskning som hör till mitt undersökningsområde, är till exempel Folke Wernstedts undersökning om Järnkramhandelsocieteteten och deras sätt att försöka begränsa olovlig handel, som också har beröringspunkter med Vinsköpssocieteteten.²¹

Erik Lindbergs nya avhandling kommer att presenteras i maj 2001. Den kommer att ha tyngdpunkten mer på borgerskapet i stort än endast textilmarknaden. Till exempel, hur agerade aktörerna när möjligheten till kollektivt agerande försvann och styrdes in på ett mer individuellt handlande.²²

Tidsperioden kommer att vara från 1846, där hans tidigare undersökning slutade och fram till ca 1880.

Annan pågående forskning och till viss del publicerad, är Christine Bladhs angående krögern i Stockholm under 1800-talet och deras situation och förutsättningar inom yrket.²³ Det ska bli intressant att så småningom ta del av de ännu ej publicerade delarna då de rör samma yrkesområde som Vinskänksocieteten.

VINSKÄNKSSOCIETETEN

”Under mina 2 första läroår slet jag mäst ont däruti att jag måste ligga uti ett mycket kalt och fugtigt Rumm så att om mina Skor – den tiden bestods ej Stöflor åt gossar – stodo i några dagar blefwo de af fugtigheten helt gröna, detta hade ett högst menligt influtande på mitt bröst så att jag deraf fick en mycket swår och uthållande hosta och hade all anledning att tro det jag hade fått Lungsot, hwilket äfwen Läkarnе förmodade. Denna hosta har altsedan under hela min lefnad i mer och mindre grad plågad mig, Synnerligast under den kalla årstiden. Jag war ensam gosse och hade mycket att göra och nog strängt arbete för min Ålder men sedan flyttningen skedde till Opera Källaren war det ännu wärre ty där war ännu swårare arbete, uti Källarnе om Dagarne och Nattwak i anseende till Operor och Maskerader som den tiden gafs nästan alla dagar, så att jag med mycken wisshet kan påstå att få hafwa så Trälagtigt och swårt fått tillbringa sin Ungdomstid som jag.”²⁴ Trots sina tuffa ungdomsår så gick det bra för Henrik Ekström som blev medlem av Vinskänksocieteten 1793. Han fick överta en källare och ägnade sin tid som vinskänk till att inhandla olika

drycker, så förmånligt som möjligt, vilket han berättar om i sin levnads-historia. Henrik lyckades mycket bra i sitt yrke och blev tämligen rik, gifte sig år 1800 med Johanna Christina Zelling och fick fjorton barn. Henrik dog 1846.²⁵

Vinkällare innehades av vinskänkar som vunnit burskap som borgare i yrket och de hade rättighet att importera och saluhålla vin, både till utskänkning och till avhämtning.²⁶ Den äldsta kända författningen om utminuterung av drycker är Kungliga Mandatet från år 1572. ”Borgmästare och råd i städerna skola tillse att de icke på det dyraste utsäljas”. Accisens, (en form av skatt), rätta erläggande nämndes också.²⁷ Enligt Schuldheis anteckningar ska det ha funnits en förordning redan år 1602 och genom denna förordning hade vinskänkarna velat räkna sin tillkomst, dock finns det ingen dokumentation på detta från denna tid.²⁸

År 1635 kom en för Stockholm gällande stadga, som bl.a. bestämde att hos vinhandlare och ”uti deras gille skulle det finnas både öl och vin”.²⁹ Detta med öl bortföll senare för vinskänkarna och det fanns speciella ölutskänkingsställen som innehades av krögare.³⁰ Dessutom stod det i stadgan att vinskänkarna skulle ha en viss typ av skyltar som visade vad som såldes hos dem.³¹ Dessa skyltar var ett återkommande trätomål under större delen av tiden Vinskänksocieteten fanns. I 1720 års reglemente står det under §8: ”Hvar och en som under societeten hörer skall tillhållas at för dessbättre och upriktigare eftererrättelse skola hafva en förskildt skyldt med krantz uthängande...”³² Det var endast medlemmar av Vinskänksocieteten som fick skylta med krans. Om

någon annan än en vinskänk försökte använda en krans var det bara att plocka ner den.³³ Enligt praxis skulle denna skylt dessutom vara förgylld. En krögare under 1600-talet, Måns Carlsson, försökte att använda en förgylld skylt, men myndigheterna beslutade att han skulle plocka ned skylten. ”Sådan skylt anstår icke en krögare, därför ner med den”.³⁴ År 1830 klagade stadsextrafiskal Thaveneus hos Handelskollegium angående traktörerna Widegren och Heidemans användande av sådan skylt som endast Vinskänks-societeten fick begagna, enligt deras reglemente. Men Handelskollegium hänvisade till 1817 års stadgar, som sade att en skylt eller tavla som tydligt visar näringens beskaffenhet krävdes. Det stod dock ingenting om hur den skulle vara utformad och eftersom fiskalen inte kunde bevisa att traktörernas skylt inte visade att det var en traktörsnäring som bedrevs på stället, så avstod Handelskollegium att fälla de åtalade.³⁵ Efter detta fall förekommer inga fler fall angående skyltar.

Redan 1702 slöt sig vinskänkarna samman i Vinskänksocieteten. 1703 fick de sitt första reglemente fastställt av Kammarkollegium och Kommerskollegium. Denna societet grundades för att stävja den oordning som hade uppstått i yrket och att det var många som skänkte vin utan att varken kunna ”känsten” eller ha tillstånd. ”Därför skall sådant härefter icke vara andra än rätte vinskänker tillåtet”.³⁶ Man ville värna sin näring och få bort konkurrenterna.³⁷ Det kungliga reglementet hjälpte inte mot intrång, som skedde ständigt och inte heller mot oordningen som också fortsatte. Därför anhöll Vinskänksocieteten hos Kungliga Maj:t om nya, skärpta bestämmelser. Detta utmynnade i ett nytt regle-

mente 1720 som kom att gälla ändå till 1849, då societeten upphörde.³⁸ Enligt 1720 års reglemente var Vinskänksocieteten de enda som var tillåtna ”... at utsälja win samt Spanskt, Rhenskt och Franskt brännvin i minut, /.../ icke heller någon efter denna dag hafva frihet att få hålla skjänkeri där antingen wäl de fullkomligen hafva lärdt Winkyparekonsten...”.³⁹

Källarmästare ingick också som medlemmar i Vinskänksocieteten. Källarmästarna, som nämndes första gången 1635, var de vinskänkar som förestod stadens källare. Stadens källare var de ställen som vinet under medeltiden och framåt först skulle föras till från fartygen. Men stadskällarna hade även funktionen av en vanlig vinkällare, med utskänkning av vin och andra drycker.⁴⁰ Med tiden verkar titeln källarmästare ha ändrat betydelse och använts i betydelsen av mästare i vinskänksyrket. Titeln var inte längre knuten till stadens källare.⁴¹

Gunnar Hellström skriver att vinskänksyrket förföll i slutet av 1700-talet, vilket bland annat torde ha berott på det ökande antalet värdshus som medförde konkurrens. Många vinskänkar blev ruinerade och deras källare förföll sakta till syltor. De höll inte längre lager och idkade ej heller vinhandel utan köpte in från grosshandlare och större minuthandlare.⁴² Det finns exempel på att vinskänkar hyrde ut sina rättigheter och uppträdde som bulvaner för personer som drev källarörelse utan att uppfylla de krav som krävdes för att vara vinskänk.⁴³

Det är svårt att klassificera medlemmarna av Vinskänksocieteten då de idkade både handel och servicenäring. Vinkällarna hade en dubbelfunktion, att försälja och att utskänka, de var både handelsidkande och serviceidkande.

I den litteratur som jag har läst nämns Vinskänksocietetens medlemmar främst i servicenärings-sammanhang. Rent juridiskt sorterade Vinskänksocieteten under minuthandelns ”allmänna” regelverk och hade också privilegier som minuthandlare. Societeter var för handel och näring vad skråna var för hantverkarna. Båda kunde leda till burskap.

År 1849 omvandlades Vinskänksocietetet till en pension- och begravningskassa, för att upphöra helt 1898, vilket jag kommer att återkomma till.

HUR BLEV MAN VINSKÄNK?

I reglementet från 1720 står det bland annat hur man blev antagen till Vinskänksocietetet och hur utbildningen skulle ske. Enligt reglementet var man t.ex. tvungen att visa kunskap och skicklighet i yrket innan det blev aktuellt med in- eller utskrivning som lärling, kypare eller vinskänk. Både in- och utskrivningarna kostade pengar. Att bli inskriven som lärling kostade enligt 1720 års reglemente två daler silvermynt, att bli utskriven som kypare kostade fem daler silvermynt.⁴⁴ I §12 står det ”Winskjänkarnes pojkar, hvilka de af svenske infödde äro skyldige i sin tjenst antaga skola vara kunige uti skrivande och räknande och detsamma inför gillet visa, samt ställa borgen at de redeligen och wäl skola tjena uti fem eller sex år för pojke och tre år à fyra år för gesäll som åldern och skickeligheten är till.” §13 ”Skola winskjänkarne under deras pojkläroår (lärling, min anm.) undervisa dem uti tunnbinderiet och uppå det hvar slags win växer samt hantere rätterligen med winer, böra undgå, at de icke skjämmas eller fördärfvas så och hwar der skola föra till boks, hwad som handlat

utborgat och försålt blifvit.” Vidare i §14 står det att när lärlingen tjänat hos sin husbonde den rätta tiden så ska han tjäna som gesäll (kypare), minst två år hos samma husbonde och därefter helst hos samma husbonde eller hos någon annan av societetens medlemmar resten av tiden.⁴⁵ I burskapsansökningarna är societeten noga med att man ska ha tjänat hos samma husbonde hela sin utbildningstid. En burskapsansökning kunde till och med bli avslagen på grund av att man som lärling eller gesäll hade varit hos flera olika husbönder. Detta noteras även av Martin Wottle i hans undersökning av bl.a. lärftkramhandeln och viktualiehandeln.⁴⁶

Enligt §15 skall kyparegesällen om ”han sitt eget skjänkeri begynna skall öfver denna profession och hantdering inför gillet blifva förhörd om han wet föra till boks det han handla med, och med winer behörigen umgå samt et fat, och et oxhöfd wäl binda och laga.”⁴⁷ Enligt Wilhelm Schuldheis som själv var medlem i Vinskänksocietetet, så var detta med att binda ett fat och ett oxhöfd något som societeten lånat från Tyskland, varifrån många vinkypare kom under 1700-talet. Där var tunnbinderiet mer förenat med vinhandel än det någonsin var i Sverige, men ändå skrevs det in i stadgan. Detta var alltså något som inte lärdes ut av husbönderna, enligt Schuldheis.⁴⁸ Vid examina kunde 12 till 15 olika slags viner samt cognac, rom och arrak stå upp-radade. Alla dessa sorter skulle kyparegesällen avsmaka och sedan skulle han redogöra för varje sorts namn och varifrån det kom. Kyparegesällen skulle också kunna visa att han förstod att föra till boks, alltså att han kunde redovisa vad han handlat med, i enlighet med §15. Detta var enligt Schuldheis

inte något som alla husbönder var så angelägna att lära ut.⁴⁹ Om kunskapen och skickligheten föll societeten i smaken så antogs kyparen till vinskänk och blev i förening med Vinskänks-societeten.

I och med det så var nästa steg att söka burskap som borgare.⁵⁰

ATT BLI BORGARE

”Att bli i förening med” societeten som borgare kostade först en engångssumma om 20 daler silvermynt, ett belopp som står i 1720 års förordning. År 1839 var engångssumman 52,50 rdr. Som borgare och medlem i Vinskänks-societeten skulle även kvartalsavgift börja betalas. År 1800 var kvartalsavgiften 2,32 rsm. Avgiften övergick sedemera till att bli årsavgift. År 1840 höjdes årsavgiften kraftigt, från 2,32 rdr till 10 rdr. Missnöje visades inom societeten och det påtalades att den var alldeles för hög. Dock verkade det inte ha hjälpt att klaga, eftersom årsavgiften fortsatte att vara 10 rdr fram till 1848 då den sänktes till 6,32 rdr för att återigen öka till 10 rdr året därpå.⁵¹ En ”frivillig” gåva som skulle gå till borgerskapets Enkehus eller Gubbbhus ansågs också vara på sin plats.⁵² Under 1700-talet lagstadgades att societeter skulle betala avgifter till dylika inrättningar.

Som nybliven borgare i Vinskänks-societeten var det kutym att på inträdesdagen bjuda hela societeten på ”sex” vilket innebar att sällskapet vid sextiden på kvällen åt middag, förtärde en hel del dryck och hade en helkväll på någon av stadens källare.⁵³ Det var en merkostad att vinna förening med societeten som borgare, men det var tydligen värt sitt pris. Inte bara en merkostnad vid själva föreningen med societeten, de ovannämnda avgifterna

till societeten, utan även ett borgerligt leverne krävde sitt. En Stockholmskrönikör på 1800-talet, af Kullberg, har beskrivit en vinkällare och en borgares, (som mycket väl skulle kunna vara en vinskänk,) ”leverne” så här: ”källarna trafikerades inte av annat än välklädda människor, anständigt grupperade kring borden. De är personer på en viss trappa av välstånd, av ekonomiskt oberoende, som förlusta sig i denna tyngda atmosfär. Man har berättat mig att större delen av Stockholms lägre borgerskap, sedan det hela dagen flitigt skött sitt kall, brukar omkring sextiden begiva sig till var sin älsklings- eller grannkällare. Man förtär då en lätt måltid, som troligtvis icke annorstädes än i Sverige äger burskap och som efter tiden för dess intagande kallas sexa ... Vi hava hört omtalas dem, som under loppet av en afton spelat bort etthundratjugo halvkvarter punsch. Också lära Stockholms lägre borgerskapets fruar rätt ofta, klockan elva-tolv om natten, få emottaga sina män i ett tämligen välpläгат tillstånd. Detta hindrar dock icke dessa nordiska järnnaturer att klockan fem om morgonen åter befinna sig vid sitt arbete.”⁵⁴ Men det var inte bara kvällen som spenderades i källarna. Folke Wernstedt som skrivit om Järnkrämarsocieteten berättar om järnkrämarborgaren ”B”: ”... tillbringade B, enligt den tidens borgarsed en stor del av dagen på den mittemot då liggande källaren Druvan, där full taffel under tiden hölls för kunder och övriga affärsvänner.”⁵⁵

Vad innebar det att bli borgare? Att bli borgare verkar ha varit det som många blivande vinskänkar eftertraktade. I burskapsansökningarna är det ofta formulerat som så att man nu vill ha ”tillgång till sina rättigheter som borgare.”⁵⁶ Men att bli borgare innebar

även skyldigheter. Att idka borgerlig näring innebar att det var en näring som gav burskap, en rättighet att i en viss stad utöva ett yrke. Dessa näringar löd under skråordningen, handelsordningen eller hall- och manufakturordningen.⁵⁷ Vinskänkarna löd under handelsordningen. Hur definierar eller klassificerar man en borgare? Det finns många olika definitioner på ståndssamhällets olika skikt. Sten Carlsson har delat in ståndssamhället i tio sociala grupper. I grupp 1 fanns adeln, men vid slutet av ståndstiden innefattades även bl.a. ofrälse brukspatroner, och köpmän som t.ex. medlemmar av den s.k. Skeppsbroadeln i Stockholm. Minuthandlare, som Vinskänksocieteten räknades till, placerades i grupp fyra, det lägsta skiktet av ståndspersoner, som hade väldigt nära till allmogen. De som ingick i denna grupp var bl.a. privatlärare, gästgivare, underofficerare, kammarskrivare, länsmän, inspektorer, hantverksmästare, skeppare m. fl. I grupp fem befann sig det övre skiktet av allmogen, som stadshantverkare utan självständig rörelse, mästere smeder och korporaler tillhörde.⁵⁸ En annan variant är att se till en ekonomisk indelning. På 1600-talet delades befolkningen in i olika klasser, där varje klass skulle betala en viss summa i skatt.⁵⁹ De olika societeterna var också indelade i olika klasser som dels skulle tala om vad de handlade med men också vad de skulle betala i skatt.⁶⁰ Vinskänksocieteten och Traktörssocieteten tillhörde till exempel olika klasser. Vad jag vill visa med ovanstående är att vinskänkarna var ståndspersoner och hade status, men att det fanns borgerliga näringar både med högre och med lägre status än vad vinskänkarna hade.

Martin Wottle poängterar framför-

allt oberoendet som det viktigaste för en borgare som minuthandlarna var. Ett ekonomiskt oberoende, att vara sin egen, som gav status och gjorde skillnad på honom och arbetarklassen. Dock, var det ekonomiska oberoendet väldigt skört, det var lätt att mista sitt oberoende. Att då bli utsatt för konkurrens i sin näring kunde kännas väldigt hotfullt, vilket krävde att societeten agerade.⁶¹ Vilket Vinskänksocieteten också gjorde via besvärsskrivelser, anställde fiskaler som kontrollerade att inte någon olaga handel skedde osv. Känslan av att vara hotad i sin rörelse anas i Vinskänksocietets besvärsskrivelser. Som borgare hade man ett ansvar gentemot samhället och det var att vara till nytta. Man hade även ett ansvar för sitt hushåll och sin familj, men också gentemot den egna societeten som ställde krav på ömsesidighet och lojalitet. Dessa krav på borgaren gick kanske inte alltid att förena. Att vara borgare och medlem av en societet gav ett socialt och ett juridiskt skyddsnät.⁶² För en mer djupgående analys angående definitionen av borgare, se Wottle kapitel 2 och 9.

DE ANDRA AKTÖRERNA

Här ska jag försöka beskriva den trängsel som rådde i servicenäringen men också till viss del i detaljhandeln. Vinskänksocieteten hade alltid haft problem med konkurrens och intrång i sin näring. Det var som tidigare nämnts en av anledningarna till att societeten grundades. År 1741 bestämdes det via en kunglig resolution att antalet vinskänkar i Stockholm skulle uppgå till 40. Detta efter att Vinskänksocieteten klagat på att det fanns så många vinskänkar i staden, att medlemmarna inte kunde få sin nödiga inkomst utan

var tvungna att "strida i fattigdom".⁶³ Antalet överskreds dock ständigt. Ett exempel från femårsberättelserna från år 1838 visar att det då var 75 vinskänkar i staden. År 1848 hade antalet stigit till 102 idkande vinskänkar.⁶⁴

Inom utskänkningsnäringen fanns det på 1800-talet ett flertal rörelser som starkt påminde om varandra. Där fanns bl.a. krogar, traktörsrörelser, spiskvarter, värdshus och kaffehus. Grosshandlarsocieteten, bryggare och destillatörer var även de konkurrerande grupper. Sedan fanns det näringsidkare inom andra näringar såsom kryddkramare och diversehandlare o.dyl. som kunde sälja ett par kannor vin i sina salubodar.⁶⁵ Jag kommer här att ge en kortare beskrivning av några av konkurrenterna. Se även tabell 3 s 33.

Traktörerna var för den "bättre allmänheten". Mat, vin och annan dryck serverades vid dukade bord.⁶⁶ Traktörerna som tillhörde en borgerlig näring, samlades i Traktörssocieteten och fick år 1770 sin förordning av Kungl. Maj:t.⁶⁷ Till skillnad från Vinskänksocieteten så krävde inte Traktörssocieteten några läroår, men även de hade antalsbegränsning, max 50 st. Ska man tro på femårsberättelserna så höll de antalet mycket nära, ibland under det maximala antalet. År 1843 ökade dock antalet markant till 93 stycken för att resten av undersökningsperioden ligga på mellan 91–98 idkande traktörer.⁶⁸

Spiskvarter, var precis som traktörerna, mer inriktade på att servera mat i första hand, spiskvarteren var även de för den "bättre allmänheten".⁶⁹ De serverade mat under vissa, bestämda tider. En äldre benämning av både traktörer och spiskvarter är gårkockar eller kockar. Detta utvecklades till att de som drev utskänkningsrörelse tillsammans med matservering och som

krävde burskap under 1700-talet började kallas traktörer, medan de som bara drev matservering kallades spiskvarter och tillhörde borgerskapet.⁷⁰

Krogarna var enkla ställen som var till för de "arbetande klasserna". Där skulle det serveras lagad mat och inhemskt brännvin.⁷¹ Krogarna serverade även öl.⁷² Krögarnas rätt till borgerlig näring försvann under 1700-talet, vilket bl.a. ledde till att många kvinnor började idka krogrörelse.⁷³

Kaffeskänkarna fick år 1740 ett eget reglemente. I reglementet bestämdes det att kaffehuset skulle vara max 25, varav 20 skulle innehas av borgare.⁷⁴ Vid importförbudet bl.a. av kaffe år 1766 fick kaffeskänkarna rätt att både destillera och sälja brännvin, likaså likör. Trots att importförbudet snart upphävdes, behöll Kaffe- och munsksänksocieteten rättigheten att sälja brännvin och likörer och blev således konkurrenter till vinskänkarna.⁷⁵ Ytterligare en näring som började konkurrera med Vinskänksocieteten var konditorierna, vilket kan tyckas långsökt. Men de var en utvidgning av sockerbagarna som i början av 1800-talet förutom försäljning av bakverk även började utskänka kaffe, the, likörer, viner och punsch i sina salubodar.⁷⁶

Schweizerierna som också var en typ av konditorier sålde och utskänkte samma varor som konditorierna gjorde, bl.a. vin. Dessutom hade de glass- och chokladtillverkning.⁷⁷

Grosshandlarsocieteten var likaså konkurrenter. Ha här i åtanke att Vinskänksocietetens medlemmar även hade rätt att importera vin, även om de kanske inte utnyttjade denna rättighet fullt ut. Enligt Järbe var det endast fyra källare som importerade vin och spritdrycker under 1728 till exempel.

Det finns exempel på vingrosshandlare som begärt att bara privilegierade personer skulle få idka utrikeshandel då ovana inte visste hur man skulle göra affärer utomlands.⁷⁸ Att som grosshandlare idka minuthandel var olagligt. Med grosshandel menas att man hade rätt att importera och exportera varor och försälja varorna i parti. Varorna skulle säljas i hela eller halva tunnor, dussin, osv.⁷⁹ Vinskänks-societeten klagade på vingrosshandlare som idkade olaga handel med vin och sålde i minut. Dessvärre ledde dessa klagomål till en resolution från Kungl. Maj:t år 1779, som sa att även vingrosshandlarna fick tillstånd till att idka vinhandel i minut och vingrosshandlarna började sälja vin i butik.⁸⁰

I 1848 års förordning lagstadgades bl.a. att vid försäljning av brännvin i mindre mängd än en kanna, skulle mat alltid och "ovillkorligen derjemte måste vara att tillgå." Vidare står det att den som säljer brännvin utan att mat finns att tillgå begår olovlig brännvinsförsäljning, trots att stället har rätt att sälja brännvin.⁸¹ Detta kan man tycka skulle slå hårt på vinskänkarna, som sålde importerat vin och andra främmande drycker plus brännvin. Men för att göra det hela än mer komplicerat så visar det sig att vinskänkarna av "tilllåten sedvänja" faktiskt serverat mat till supen om så önskades, trots att de inte hade tillstånd därtill. I en skrivelse önskade Vinskänks-societeten att de permanent skulle få tillstånd att även servera mat.⁸² Alltså var det inte bara traktörer, krogar och spiskvarter som serverade mat utan även vinskänkar. Detta tycker jag på ett mycket tydligt sätt visar att skillnaderna mellan de olika näringarna var hårfina och inte alldeles lätta att se, något som man får ta i beaktande när man läser om alla

dessa rörelser. Precis som Christine Bladh skriver så var detta en uppdelning enligt lagstiftningen, men som inte verkar ha fungerat så strikt i verkligheten, vilket jag håller med om.⁸³ Detta håller dock inte Bengt Järbe med om. Enligt honom så upplevdes verkligen den sociala skillnaden mellan källare och krog, vinskänk, traktör och krögare. Han hänvisar till en vers av Anna Maria Lenngren, "Min salig man":

"Hur ofta i förstörd gestalt jag honom
hört den sats predika:

Allt dubbeltöl är bryggt av malt och
källaren och krogen lika.

Men en gång någon sorts fiskal, som
gick och lurade runt knuten, fick nys
om detta fräcka tal och gav min skatt
en smäck på truten."⁸⁴

Christine Bladh nämner även skattematerialet som en källa där skillnader inte gjordes. Här vill jag påpeka att t.ex. vinskänkarna, traktörerna och krögarna tillhörde olika klasser, vilka de delvis taxerades efter.⁸⁵ I en skrivelse från Vinskänks-societeten överklagade de hos Kammarrätten ett beslut som innebar att traktörerna blivit frikända ifrån brännvinsminuteringsavgiften, trots att Vinskänks-societeten beskattades högre än traktörerna.⁸⁶ Men samtidigt som dessa societeter och näringar var konkurrenter kunde de ibland gå samman för att framlägga besvär hos Kungl. Maj:t. Som exempel gick Vinskänks-, Kaffe- och Traktörssocieteten tillsammans och klagade angående utminuteringsavgiften av destillerat brännvin.⁸⁷ Vinskänkarna var tillsammans med traktörer, spiskvarter och schweizerier upphovet till den moderna restaurangen.⁸⁸

Det verkar som att statusen yrket gav var så eftersträvansvärd att man var villig att genomgå en lång och tung lärotid för att få tillgång till denna borgerliga näring trots att det fanns andra borgerliga näringar utan lång lärotid, till exempel traktör. En konsekvens värd att poängtera är att den stora konkurrensen gjorde att det var svårt att försörja sig på sin näring. Ett sätt att öka inkomsterna kunde ha varit att utvidga rörelsen. Nu var det mer eller mindre omöjligt i detta privilegiesystem. Försökte man, var sannolikheten stor att man hamnade inom någon annan societets domäner, vilket inte var tillåtet. I andra societeter fanns det begränsningar på hur många salubodar en handlande fick ha, att ha flera salubodar kunde anses som att man tog försörjning från någon annan "behövande".⁸⁹ Trots detta stödde de flesta aktörerna detta gamla privilegiesystem.

Det hade skett ekonomiska och sociala förändringar, men mycket kvarstod. De industriella näringarna och handeln som bedrevs begränsades av olika privilegier, skråorganisationer och andra juridiska hinder. Ståndstillhörigheten och de skråkorporativa sammanslutningarna präglade fortfarande i hög grad vardagslivet och människors sociala relationer.⁹⁰ Den politiska makten låg hos ständerna – med undantag för perioden 1772–1809, då det rådde envælde. Det system av regleringar och privilegier som knutit näringsliv och kultur till skrän och gillen, till stånd och korporationer och som börjat modifieras under 1700-talets sista decennier, bröts efter hand ner.⁹¹

När maktförhållandena i samhället förändrades kom det fram nya krav på organisation och politik under 1800-talet.⁹² Hela statsskicket förändrades i och med 1809 års regeringsform. Ett nytt intresse för staten växte fram, uppfattningen om "det statliga" förändrades. Krav som förknippades med utbildning, transportsystem, näringsliv och medborgarrätt började åberopas.⁹³ Äldre regleringar började avvecklas och nya ta form. Men det var inte bara statsskicket som förändrades, även de sociala normerna och traditionerna förändrades.

Det innebar inte att de gamla strukturerna och samhällsförhållandena upplöstes utan motstånd eller besvär.⁹⁴ Wernstedt skriver att i och med de nya handelsförordningarna 1846 och 1864 skapades smidigare former för handeln än tidigare. Det fanns utrymme för den egna företagsamheten, vilket societeterna hade strypt.⁹⁵ De äldre handlande hade svårt att anpassa sig till det nya och de klagade, trots att detaljhandeln faktiskt inte gick tillbaka utan ökade.⁹⁶ Från 1810-talet tog

I de följande kapitlen ska jag försöka att beskriva de olika faktorer i samhället som Vinskänkssocieteten påverkades och var beroende av. I det första kapitlet ska jag försöka ge en översiktlig bild av hur Stockholms och Sveriges sociala struktur var och hur den successivt förändrades.

SAMHÄLLSSTRUKTUREN OCH DESS FÖRÄNDRING UNDER 1800-TALET

Då förändringar ofta har sitt ursprung i tidigare perioder i historien börjar jag ur ett 1700-tals-perspektiv.

I slutet av 1700-talet var Sverige fortfarande ett ståndssamhälle i hög grad.

de ekonomiska och sociala omvandlingsprocesserna fart. Både jordbruk och handelsnäringarna utvecklades och avreglerades för en friare produktion och försäljning på en likaledes friare marknad. Den privilegierade och burskapsägande stadsborgaren i korporationer avlöstes gradvis av en kapitalistisk medborgare vars identitet och sociala ställning grundades på bl.a. egen duglighet, konkurrens och frivilligt samarbete med andra.⁹⁷ Från 1820-talet och framåt uppstod nya sociala grupperingar och ett nytt klassmönster växte fram. Borgarklassen gick i riktning mot medelklassen.⁹⁸

Men det var inte förrän på 1840-talet som en bättre ekonomisk utveckling kunde skönjas i Stockholm.⁹⁹ Sveriges och Stockholms ekonomiska utveckling hade varit mer eller mindre stillastående sedan 1750-talet. Under krigsperioden 1807–1814 försämrades valutans och prisnivån steg till det dubbla. Efter kriget kom bakslagen med en långvarig kris som räckte ända till 1830-talet.¹⁰⁰ Några faktorer var den ekonomiska tillväxten som var svag. Dödligheten i Stockholm var också hög, vilket ledde till att den ekonomiska bas som familjen utgjorde under första delen av 1800-talet inte var stabil utan svår att bygga upp.¹⁰¹

LAG, SKATT, TULL OCH IMPORTFÖRBUD

I detta kapitel ska jag försöka att på ett översiktligt sätt visa på en del lagar och förordningar som Vinskänkssocieteten hade att rätta sig efter och även hur rättsprocessen fungerade. Vilka var de som Vinskänkssocieteten kom i kontakt med i samband med tvister och överklaganden i olika frågor? Vad var det för typ av lagar och förordningar?

Som tidigare nämnts kommer jag inte att ta upp den del som handlar om brännvinslagstiftningen, utan jag kommer att koncentrera mig på den del som tar upp handeln med övriga alkoholhaltiga drycker. I detta kapitel kommer jag även att ta upp en del av de skatter och tullar som Vinskänkssocieteten var tvungen att ta hänsyn till. Jag kommer också att nämna de överflödsförordningar och importförbud som med jämna mellanrum förekom.

Lagen. Som Lindberg skriver fanns det tre grundläggande lagstiftningar som handlande i Stockholm främst hade att rätta sig efter. Dels den centrala lagstiftning som gällde i hela landet, 1734 års handelsförordning. Sedan den lokala lagstiftning som gällde i Stockholm, de resolutioner och förordningar som bland annat föreskrev hur och för vilka de olika rörelserna skulle fungera. Detta eftersom Stockholms handel till skillnad från andra städer, var uppdelad efter varuslag, i olika societeter. Slutligen var det societetens egen förordning, i Vinskänkssocietetens fall, den som stiftades år 1720.¹⁰²

Den egna förordningen innefattade förutom vad som tidigare nämnts, vad som krävdes för att bli vinskänk, hur änkor inom societeten skulle behandlas, användandet av krans, olaga handel, att man skulle "skjänka och försälja oförfalskade och upriktiga drycker" m.m. Dessutom fick man, står det i stadgarna, böta om man inte kom på de sammankomster man hade blivit kallad till. Om man kom mycket för sent fick man också böta. Regler av uppfostrande och moralisk karaktär fanns också såsom att man fick böta om man svor vid sammankomsterna, likaså om man yttrade någon oanständig otidighet! I förordningens sista paragraf, §20,

står följande: ”Hvad i denna ordning intet finnas beskrivet, detta gille till efterrättelse, därutinnan hafva wederbörande at rätta sig efter allmän lag och laga förordningar.”¹⁰³

1734 års allmänna handelsförordning som gällde hela landet, beskrev bland annat hur handeln skulle bedrivas och vem som fick bedriva handel.¹⁰⁴ Något som är huvudkärnan i denna förordning är att man skulle befrämja inrikesprodukter. Detta rimmade lite illa med Vinskänks societetens handel, som till största delen bestod av importerade varor. Martin Wottle skriver att 1734 års förordning var så generell i vissa delar att det ledde till tvister om hur man skulle tolka förordningen.¹⁰⁵ 1734 års förordning och den egna förordningen från 1720 gällde ända fram till 1846, då den nya handelsförordningen kom till stånd. Utan att alltför djupt gå in i den politiska diskussionen som föranledde näringsfrihetsfrågan, vill jag ändå nämna 1810 års koncession (särskilt tillstånd). I och med 1809 års nya statsskick hade adelns privilegier begränsats. Adeln ställde därför kravet att ”alla medborgarklasser” skulle få rätt till att idka borgerlig näring. Borgarståndet godtog villkoret: ”privilegier, vilka i alla fall icke angå personerne, blott näringsarne, icke lägga hinder i vägen för vilken klass medborgare som helst idka borgerlig näring emot uppfyllande av därmed förknippade skyldigheter”.¹⁰⁶ Detta kom att tolkas på olika sätt, bland annat att borgarståndet givit sitt samtycke till oinskränkt näringsfrihet. Detta ledde till oändliga diskussioner fram till 1846.¹⁰⁷ Dock är jag benägen att hålla med Henry Lindström att det är föga troligt att borgarståndet plötsligt och helt lättvindigt utan någon debatt frånsade sig sina rättigheter,

som de tidigare alltid stridit för.¹⁰⁸

Det var inte endast den samlade och auktoriserade lagstiftningen som reglerade näringslivet. Även en mängd andra förordningar och resolutioner tillkom. Ett exempel är stängningstiderna på källare och krogar.¹⁰⁹ Dessa kunde vara initierade från flera olika håll. Till exempel ifrån Kommerskollegiet, Kungl. Maj:t eller från societeterna själva.¹¹⁰ Genom att Vinskänks societeten hade auktorisation att idka borgerlig näring såsom minuthandel och utskänkning av bl.a. vin så hade de vissa lagliga rättigheter som hängde ihop med burskapet, vilket tidigare nämnts i kapitlet *Att bli borgare*. Om exempelvis någon som inte hade rätt till minutförsäljning av vin inkräktade på deras näring, ville sannolikt Vinskänks societeten att inkräktaren skulle åtalas för olaga handel.

Detta leder oss fram till hur rättsprocessen såg ut. Först kunde Vinskänks societeten vända sig till Handelskollegiet som representerade den lokala nivån i Stockholm. De hade detaljkunskap rörande de lokala hantverks- och handelsfrågorna. De var en del av Magistraten, som var stadens dömande och styrande myndighet, samtidigt som Handelskollegiet var underställt Magistraten.¹¹¹ Handelskollegiets beslut kunde överklagas till Magistraten. Nästa led var Kommerskollegiet, den statliga nivån. Kommerskollegiet var överordnat Magistraten och hade också, som vi kommer att få se, en dömande verksamhet. Handelskollegiets och Magistratens beslut kunde således överklagas hos Kommerskollegiet som kunde ändra deras beslut.¹¹² Sista instansen var Kungl. Maj:t.¹¹³

Slutligen vill jag nämna helt kort 1720 års allmänna skråordning. Den utgjorde grunden för all hantverkslag-

stiftning fram till 1846, på samma sätt som 1734 års handelsförordning gjorde för de handlande.¹¹⁴ 1846 års ”Fabriks- och hantverksordning” avskaffade främst skråorganisationen. Handelsordningen reformerades också, vilket jag kommer att visa längre fram.

Skatt. Handeln var den näringsgren som betydde mest för landets penninghushållning under 1600-talet och man var inte sen att belägga handeln med tullar och acciser (skatt).¹¹⁵ De inkomster som staden tog in på utskänkingsställen var också ett bra tillskott i kassan.¹¹⁶ Under 1600-talet delades befolkningen upp i klasser där varje klass pålades en bestämd summa som skulle betalas i skatt.¹¹⁷ Även under 1700-talet bestod bevillningen (skatten) fortfarande främst av klass-skatter, men man tog även ut olika skatter beroende på statens behov.¹¹⁸ Principen att bestämma skattens storlek genom indelning av folk i olika grupper levde kvar ända in på 1900-talet.¹¹⁹ Under 1800-talet förändrades reglerna för uttag av skatter. Vid 1809–10 års riksdag föreslogs att den allmänna bevillningen skulle ersättas av en helt ny typ av beskattning grundad på självdeklaration med progressiv inkomstbeskattning, men den avskaffades redan 1812 eftersom inkomsterna endast blev 70% av statens behov. Riksdagen fastställde istället en minimiavgift för olika yrkesgrupper varje år.¹²⁰

Borgerskapet var indelat i vissa klasser och denna klassifikation utgjorde grunden för fördelningen av de borgerliga skatterna, varje klass betalade sin bestämda andel.¹²¹ Exempelvis tillhörde bryggarna klass 11, vinskänkarna klass 12 och traktörerna tillhörde klass 25. Den skatt som betalades för en rörelse skulle vara i proportion till

rörelsens storlek. Ju större omsättning en rörelse hade, desto högre bevilling skulle betalas av innehavaren.¹²² Skatten beräknades också beroende på vilka fördelar man hade som borgare.¹²³ År 1861 ersattes minimiavgifterna med två huvuddelar, fastighetsinkomster och övriga inkomster.¹²⁴

Som tidigare nämnts innebar burskapet att det tillkom en hel del avgifter såsom burskapsavgift, medlemsavgift till societeten och avgifter till stad och krona. Man blev inte inskriven som borgare förrän dessa avgifter var betalda.¹²⁵ Sedan var det de skatter och andra avgifter som tillkom som handlande. Herlitz menar att inkomsterna som städerna fick in via handeln och sjöfarten överskred de omkostnader som dessa rörelser förorsakade staden.¹²⁶ Det fanns också något som hette mätarepeng, vilket var en form av skatt som staden tog ut vid införseln av varor som mättes i rymdmätt, som t.ex. vin.¹²⁷ Det var dyrare att vara handlande i Stockholm och Göteborg än det var i mindre städer. Enligt 1812 års förordning var den uträknade minimiavgiften för handlande i Stockholm och Göteborg vars rörelse främst stöddes på utrikeshandel 20 rdr. För grosshandlare i samma stad var minimiavgiften 30 rdr.¹²⁸ I bemedlingskommissionens sammandrag över taxeringssummor gällande skatten till staden hade vinskänkarna i Stockholm år 1831 blivit taxerade till totalt 577 rdr, traktörerna till 506 rdr och bryggarna till hela 2027 rdr.¹²⁹

År 1840 var den taxerade summan 557 rdr för vinskänkar, medan den för traktörerna hade sjunkit till 455 rdr.¹³⁰ År 1849 var taxeringssumman 570 rdr för vinskänkar, 539 rdr för traktörer och 1067 rdr för bryggarna.¹³¹ Krögarna, som inte hade en borgerlig näring, var

indelade i olika klasser och beskattades därefter.¹³²

Borgerskapets äldste var borgarnas representanter i Stockholm. De drev in skatt, såg till att borgarnas intressen i staden tillgodosågs, men också att borgarna fullgjorde sina skyldigheter.¹³³ De bestod av medlemmar ur de olika societeterna. Borgerskapets äldste samarbetade med Magistraten, stadens högsta befättningsorgan.¹³⁴ Bemedlingskommissionen var den del av Borgerskapets äldste som bl. a. hade hand om taxeringen av borgarna och hade egna taxeringsmän. De tog även hand om krav som kom in från borgare angående nedsättning av skatt.¹³⁵ Till exempel klagade vinskänksänkan Petronella Sjövall 1849 på att hon hade blivit dubbelt taxerad, 8 rdr, jämfört med året innan. Hon yrkade på nedsättning då hon haft förluster i rörelsen. Hon fick avslag.¹³⁶

Brännvinet var en konsumtionsvara som gärna beskattades. Inom service-näringen betalades en speciell brännvinsminuteringsavgift. Denna förändrades med jämna mellanrum. År 1831 hade Traktörssocieteten lyckats bli befriade från denna då de menade att de inte sålde så mycket brännvin. Vinskänksocieteten klagade och ville också ha befrielse från denna avgift. De ansåg inte alls att de sålde mer brännvin än traktörerna. Dessutom betalade Vinskänksocieteten mer i skatt än traktörerna, vilket Vinskänksocieteten såg som en anledning till avgiftsbefrielse. Men de fick sin ansökan avslagen.¹³⁷ År 1849 kom en ny förordning som bland annat gällde minutförsäljning av brännvin. Förordningen föreskrev att en ny årlig avgift skulle betalas för att man skulle få ut sitt tillstånd att sälja brännvin i minut.¹³⁸ Trots att denna förordning trädde i

kraft 1/1 1850, då Vinskänksocieteten redan hade upphört, klagade Vinskänksocieteten hos Kungl. Maj:t på de avgifter som hade bestämts. Avgiften var satt till 100 rdr bco (riksdaler banco) årligen. Societeten menade att många inte ville utnyttja sin rätt att sälja brännvin och tyckte att de som inte ville göra det skulle få en mindre summa att betala för tillståndet. Förslagsvis en minimiavgift på 10 rdr bco. Om sedan personen ifråga ändrade sig angående att idka minutförsäljning med brännvin, så skulle en anmälan göras hos Handelskollegiet och det högre beloppet av 100 rdr bco skulle betalas. Besväret avslogs.¹³⁹

Tull och importförbud. Då Vinskänksocieteten främst handlade med importerade varor var det inte konstigt att de berördes av de förändringar av tulltaxor m. m. som skedde inom tullpolitiken. Tullpolitiken i Stockholm under 1800-talet (även under 1700-talet) var minst sagt föränderlig. Nästan varje år kom det någon förordning angående höjda importtaxor eller sänkta exporttaxor för att året därpå ersättas av en ny om sänkta importtaxor och höjda exporttaxor.¹⁴⁰ Det fanns en mängd olika faktorer att ta hänsyn till. Till exempel tullvärdenas och kursernas förändring. Tulltaxorna var också beroende av om fartyget varorna kom med var svenskt eller utländskt.¹⁴¹ Landets allmänna ekonomiska situation hade naturligtvis också betydelse. Det fördes också en viss traktatpolitik, d. v. s. en ömsesidig överenskommelse mellan två länder vad gällde import och export av vissa produkter.¹⁴² Att i detalj här beskriva tullpolitiken finns det varken tid eller plats för, ämnet kräver en egen uppsats, men ett par nedslag tänkte jag ändå göra.

Överflödsförordningar och importförbud var något som förekom i stor utsträckning under 1700-talet och även in på 1800-talet. År 1766 till exempel inskränktes importen av utländsk sprit, öl och vin.¹⁴³ Syftet var delvis att hämma överflödet men också att stödja de inhemska näringarna.¹⁴⁴ Importen av varor från andra länder sågs som ett hot mot landets finanser. Genom att införa lyxskatter försökte man dämpa införseln av vissa varor, som inte ansågs nödvändiga.¹⁴⁵ Genom lagstiftning försökte myndigheterna styra över konsumtionen och förbjuda vissa varor, vilket dock var ganska verkningslöst. För vad som många gånger hände var att smugglingen ökade.¹⁴⁶ Utöver de importavgifter som vissa "överflödiga" varor belades med, utgick det även en konsumtionsavgift. Den fick hushållet där varan skulle användas betala.¹⁴⁷ I början av 1800-talet fanns en mängd överflödsrestriktioner, både avseende produkter där det var befogat, men även för mindre betydelsefulla varor.¹⁴⁸ Enligt Montgomery fanns det totalt 300 importförbud och cirka ett 50-tal exportförbud i början av 1800-talet.¹⁴⁹ Många av de överflödsrestriktioner som förordnades och som nämns i litteraturen gällde främst textilier, spannmål och järnhantering.

I mars 1818 ansökte Vinskänks-societeten hos Kungl. Maj:t om att få ta in 800 oxhöfder vin (ca 180 000 liter). De fick avslag, några undantag kunde inte tillåtas vad gällde den inställda vinimporten som tills vidare gällde.¹⁵⁰ Under 1820-talet började man istället för importförbud höja tulltaxorna.¹⁵¹ Men även detta gick i vågor, ibland var det förbud som föredrogs, ibland taxor. En del näringsidkare var av den uppfattningen att förbud var ett bättre

skydd gentemot utländsk konkurrens än höga tulltaxor.¹⁵² År 1823/24 införde man ett värdetullsystem, som man hoppades skulle ge ökade tullinkomster. Import av brännvin blev belagt med tull på 100 %, för att skydda jordbrukets intressen, där brännvinsbränning var en viktig binäring. Men redan 1826 började man gå tillbaka till specifika tullar för specifika varor. Vissa importförbud försvann nu, bland annat för vissa spritvaror, dock ej för vanligt brännvin. För andra spritvaror minskades importtaxorna.¹⁵³

Det var en ständig diskussion om importförbudets vara eller icke vara. I 1835 års tulltaxa bestämde man att vissa importförbud fortfarande skulle finnas kvar. Bl. a. vad det gällde en viss typ av brännvin. Importförbud som upphävdes var till exempel inom textilier, gjutgods och potatis.¹⁵⁴ I mars 1847 fick tullkommittén uppdraget att komma med ett förslag om ny tulltaxa i och med den utvidgade näringsfriheten. Till exempel föreslogs det att förbud återigen skulle ersättas med tullar.¹⁵⁵ En av kommitténs huvudpunkter var fullständig handelsfrihet, import- och exportförbud ville man helst skulle upphöra helt. Detta var något som hade kommit upp redan 1839. En annan huvudpunkt var att tullarna inte skulle överskrida 25 % av värdet, förutom då man ansåg att ett undantag krävdes som i fallet med import av socker, tobak och vin.¹⁵⁶ Vad man kan dra för slutsats av detta är att vin och sprit som importerades var produkter som antingen sågs hota den inhemska handeln eller var överflödsprodukter. Därmed kunde dessa produkter beläggas med en högre tulltaxa. Men förslaget om ett helt upphörande av förbuden var något som inte alla ständer gillade. De importförbud som

verkligen upphörde var det för socker, de övriga som t.ex. för brännvin, behölls.¹⁵⁷

Vinskänken Henrik Ekström som vi tidigare har mött, berättade i sina anteckningar om hur han träffade några av de förnämaste skepparna från Wismar och började göra affärer med dem. Det var inte så långt efter att han hade blivit sin egen vinskänk. Skepparna förde hit mängder av viner och franskt brännvin. Dessa skeppare kom bra överens med tullbevakningen vilket ledde till att de fick vissa förmåner så att de kunde sälja sitt vin till ett bra pris. Ekström köpte främst franskt brännvin av dem och trots att han i sin tur inte sålde med så stort prispåslag, gjorde han ändå förtjänst. Ekström var, enligt egen utsago, pålitlig vad det gällde betalningen, och därmed fick han dessa skeppares förtroende vilket ledde till att de alltid kom till honom först.¹⁵⁸ Av två andra sjökaptener som for till Amsterdam köpte han rhenskt vin och moselvin i stora partier, och arrak som Ekström i sin tur sålde till andra källarmästare mot revers.¹⁵⁹

ATT INNEHA MONOPOL

Att inneha monopol innebär att man ensam utövar en verksamhet eller driver en rörelse med ensamrätt. Monopol borde ha inneburit ekonomiska fördelar för Vinskänks societeten. Ingen annan än Vinskänks societeten var tillåten att sälja vin eller franskt, rhenskt och spanskt brännvin i minut. Ingen annan än de som tillhörde Vinskänks societeten och som hade lärt sig yrket fick hålla "skjänkeri". Allt enligt deras auktoriserade förordning från 1720. Vinskänks societetens monopol var beroende av lagstiftningen och Kungl. Maj:ts "goda vilja". Det gällde alla

societeter. Ett exempel var bestämmelserna om importförbud som påverkade Vinskänks societetens monopol, då de nästan uteslutande handlade med importerade varor, vilket staten troligen var medveten om. Som ett ytterligare exempel gavs Kaffeskänks societeten år 1766 rätten att utskänka sprit, vilket ledde till att Vinskänks societeten fick ytterligare en konkurrent att kämpa emot.¹⁶⁰ Utan myndigheternas stöd – svagare monopolställning. Monopolställningen naggades hela tiden i kanten, trots de lagstadgade rättigheterna.

År 1635 genomfördes en handelspartering i Stockholm, på initiativ av staten. Det var ett försök att få mer ordning inom handeln. Detaljhandeln delades in i 16 olika gillen eller societeter, där man endast fick sälja det som hade bestämts att det gillet eller societeten skulle sälja. Vinhandlarna var ett av yrkena som delades in.¹⁶¹ Dock gick denna indelning trögt, det verkade inte finnas något större intresse hos minuthandlarna. Under 1700-talet började bildandet av societeter ta fart, det fanns fortfarande ett visst intresse hos staten, men kanske hade intresset börjat avta. 1734 års handelsförordning blev ganska generell i sin utformning och det skulle kunna tolkas som att indelningar och en bättre kontroll över handeln inte längre var lika intressant för staten. Eller var det så att monopollet sågs som ett hinder för staten att få in mer inkomst? Ju fler handelsidkande, desto fler som betalade in skatt till stad och krona. År 1703 fick Vinskänks societeten sitt första reglemente samtidigt som de blev auktoriserade av Kommerskollegium. Att bli auktoriserad innebar att societeten fick ett erkännande av yrkets status, att en speciell kompetens krävdes och att

yrket krävde en viss ordning och förvaltning.¹⁶² Detta är tidigt, enligt Martin Wottle skedde den första auktorisationen inom en handels societet 1759, vilket alltså inte stämmer.¹⁶³ Här kan man argumentera att Vinskänks societeten inte var en regelrätt handelsnärings utan befann sig ”mitten mellan” två näringar, detaljhandel och service-närings.

Martin Wottle skriver att när handels societeterna inte lyckades få monopol på sina yrken och inte heller fick tillstånd *numerus clausus* (begränsat antal) så försökte man på andra sätt att få kontroll över sin näring. Bl. a. genom att ha utbildning som ett yrkeskrav.¹⁶⁴ Utbildning var något som betonades i 1734 års handelsförordning och blev ett starkt argument när det gällde att stärka societeters monopolställning.¹⁶⁵ Med andra ord hade Vinskänks societeten många fördelar. Till skillnad från andra närliggande sammanslutningar och näringar som traktörer, krögare osv. så var Vinskänks societeten den enda näringen som hade utbildnings – och kompetenskrav. Bestämmelser om hur många utbildningsår och hur utbildningen skulle ske fanns med i Vinskänks societetens nya

reglemente redan från 1720. Vinskänks societeten fick alltså tidigt monopol och auktorisation för sin näring. År 1741 hade Vinskänks societeten fått *numerus clausus*.¹⁶⁶ Detta måste ha styrkt Vinskänks societetens monopolställning avsevärt. Dessutom utnyttjade de kompetenskravet till fullo. Societeternas huvudsakliga strategi vilade på utestängning, ofta gentemot grupper som stod korporationen nära, såsom den egna arbetskraften.¹⁶⁷

HUR AGERADE
VINSKÄNKSSOCIETETEN FÖR ATT
BEVARA SITT MONOPOL?

Ett sätt att stärka sitt monopol var när Vinskänks societeten begärde att få *numerus clausus*, vilket betydde att det bara skulle finnas ett visst antal vinskänkar. Efter att ha lämnat in besvär och önskan om begränsat antal vinskänkar förordnades det 1741 att antalet vinskänkar endast skulle vara 40 st.¹⁶⁸ Frid och fröjd kunde man tycka. Men denna förordning till trots överskreds antalet vinskänkar ständigt. Enligt sitt eget reglemente var de tvungna att anta de kypargesällar som hade fullgjort sin lärotid och klarat exa-

Årtal	1828	1829	1830	1831	1832	1833	1834	
Vinskänkar	63	69	66	69	66	74	75	
Årtal	1835	1836	1837	1838	1839	1840	1841	1842
Vinskänkar	77	77	79	75	76	75	80	77
Årtal	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850
Vinskänkar	88	85	103	104	108	112	126	129

Tabell 1. Översikt över antalet vinskänkar i Stockholm 1828–1850. Källa: Överståthållar-ämbetets femårsberättelser.

mina. Gjorde de inte det, var det troligt att kypargesällen överklagade beslutet.

Genom att utgå från handlingar angående olaga handel och burskapsansökningar ska jag försöka se hur Vinskänks-societeten handlade när främmande personer ville tillskansa sig rättigheter i deras näring och via deras societet.

OLAGA HANDEL

Erik Lindberg har kommit fram till, när det gäller den mindre textilhandeln i Stockholm under 1800-talet, att antalet överträdelse av handelsprivilegier var få, att mörkertalet var litet och att det rörde sig om små belopp. Lindberg menar också att societetens benägenhet att använda stadsfiskalen för att se till att deras rättigheter respekterades av andra handelsidkande visade på att societeten var angelägen om att rättigheterna skyddades.¹⁶⁹ För att genast dra en parallell till Lindbergs slutsats så fanns stadsfiskalen även på Vinskänks-societetens avlöningslista.¹⁷⁰

I Vinskänks-societetens handlingar från 1800-talet angående olaga handel finns det åtta fall. Om det är det totala antalet eller ej är svårt att bedöma. Med tanke på att Vinskänks-societeten hade många konkurrenter och att gränsdragningen inte alltid är lätt att göra, borde det ha varit fler fall. Men det är inte så många fler fall bland 1700-talets handlingar, jag har räknat till nio stycken. Troligt är, då jag endast tittat i Vinskänks-societetens handlingar, att jag skulle finna fler fall om jag gick igenom rättegångsmaterial från Handelskollegium. Detta var min tanke från början, att ytterligare komplettera med handlingar därifrån. Det får bli något för eventuell vidare forskning. Att sia om mörkertal är inte möjligt utan att ha gått igenom rätte-

gångsmaterial. Det kan ha varit så, att det var omöjligt att ha kontroll över alla utskänkingsställen i Stockholm.

Redan 1671 beslutade Kungl. Maj:t att olaga handel med vin skulle pliktas som annan tjuvnad.¹⁷¹ I Vinskänks-societetens reglemente från 1720 står det i §9 att den som dristar sig till att utan tillstånd av Vinskänks-societeten bruka deras näring kommer att mista de varor han har till salu och dessutom få böta 40 daler silvermynt.¹⁷² För att försöka förstå hur mycket 40 daler silvermynt var på 1720-talet ska jag här göra en jämförelse. År 1720 hade en hovrättsassessor, ledamot av hovrätten, cirka 66 daler silvermynt i månadslön. I sin ständsindelning har Sten Carlsson grupperat in assessorer i grupp nr 2, som bestod av lågadel, majorer, kaptener m. fl. Assessorerna befann sig två skikt över minuthandlare.¹⁷³ Alltså borde bötesbeloppet, 40 daler silvermynt, ha varit kännbart för en minuthandlare. Olaga handel kunde ske genom att en medlem av Vinskänks-societeten lät någon "låna" eller hyra dennes rättighet att utskänka vin, vilket inte vara förenligt med societetens reglemente. År 1818 blev kyparen Ekstein av Överståthållarämbetet dömd att betala böter för såväl olaga utskänkning som för olovlig brännvinsförsäljning. Enligt åtalet hade Ekstein öppnat ett näringsställe i Hallinders namn, utan tillåtelse av Hallinder. Trots att Hallinder åberopade sin rättighet som borgare att ha en kypare som förestod hans utskänkning så fälldes Ekstein för att ha idkat näring utan berättigande. Detta beslut överklagades till Kungl. Maj:t som inte höll med Överståthållarämbetet utan ansåg att då Ekstein var under Hallinders tillsyn och ansvar så hade Hallinder inte överskridit

sina rättigheter att genom Ekstein idka vinskänksrörelse. Ekstein slapp att betala böterna.¹⁷⁴ Det kan tyckas lite märkligt att Ekstein fick böter då inget olagligt egentligen skedde. Hur arbetsfördelningen hos en vinskänk såg ut borde den som åtalade Ekstein vetat om, det är också konstigt att Handelskollegium inte tog Hallinders protest i beaktande.

Kryddkramhandlaren Hedman hade i sin salubod haft 19 buteljer diverse likörer till salu. Hedman hade sålt likör till en sjöman. Det blev böter och beslagtagna varor.¹⁷⁵ I ett annat fall av olaga handel, 1831, var både en kryddkramhandlare Pripp och Bohnsack, en medlem av Vinskänks societeten inblandade. Pripp påstod att det var gammal vinättika han sålt, vilket det inte alls var. Det kom fram att varorna inte var hans, utan vinskänken Bohnsacks. Bohnsack hade gått i konkurs och fick inte idka borgerlig näring. Dessutom hade han använt sig av en utomstående för att sälja sina varor. Bohnsack fick betala den bestämda bötessumman 40 daler silvermynt som omräknats till 13 rdr 16 sk bco och måste genast upphöra med sin näring tills han åter hade kommit på bestånd. Bohnsack erkände också att han "lånat" ut sin rättighet till borgerlig näring till Pripp. Men eftersom han gått i konkurs hade han inte rätt till det. Vilket han i och för sig inte hade rätt till annars heller. Vad Handelskollegium menade var väl att då han inte innehade någon borgerlig rättighet kunde han inte heller låna ut den.¹⁷⁶ Pripp fick också böta 13 rdr 16 sk bco. Pripp har förekommit i ett tidigare fall av olaga handel, även då i Vinskänks societetens näring. I detta fall ser man också hur societeten agerade inåt, mot de egna medlemmarna.

Visserligen var man mån om sina medlemmar men hade man inte ordning på sina affärer och hade kommit på obestånd var man inte välkommen i societeten. Men så fort skulderna var betalade, så kunde burskap sökas på nytt liksom medlemskap i societeten.¹⁷⁷

Som tidigare beskrivits så prioriterades försäljning av svenska varor. Här kommer ett exempel på hur en diversehandlare tolkat detta. Diversehandlaren Malmberg hade idkat olaga handel med konjak. Malmberg hade ett beslut från Kungl. Maj:t som tillät Malmberg att sälja diverse varor under förutsättning att de var svenska. Och konjaken som Malmberg hade sålt sades komma ifrån en gård i Sörmland. Dock menade Handelskollegium att det beslut som Malmberg fått inte innefattade försäljning av varor som tillhörde en klass av borgerskapet, som dessutom betalade skatt både till kronan och staden för det. Dessutom kunde inte Malmberg styrka att konjaken verkligen var tillverkad i Sörmland. Så Malmberg fick böta det ordinarie beloppet för olaga handel 13 rdr 16 sk bco och varorna som fanns kvar beslagtogs.¹⁷⁸

Resolutioner och förordningar var många gånger formulerade så att de kunde tolkas på olika sätt. Ett ytterligare exempel på det är 1734 års handelsförordning där det står att man skulle anmäla det yrke man tänkt idka, vilket ledde till att det fanns de som arbetat i ett yrke, men senare sökt burskap i ett annat, med hänvisning till detta stycke i förordningen.¹⁷⁹

Det var alltså böter och beslagtagna varor som var straffet för olaga handel i Vinskänks societetens reglemente. Men ibland utökades straffet. Notarieänkan Eva Maria Wingstedt fick förutom att betala böter och bli av med varorna,

även betala tillbaka det som hon fått betalt av köparen.¹⁸⁰ Samma sak hände den judiske handlaren Mendelsson. I hans fall fanns köparnas namn nämnda och även vilket reglemente de tillhörde då det var en gardist och kapten som handlat. Mendelsson fick dessutom böta 10 rdr, för att han även hade brutit mot det speciella reglemente som fanns för handelsidkande judar. Dessa fick endast sälja vin i minut till sina "egna".¹⁸¹ Det verkar dock som att böterna inte var speciellt avskräckande. Inte när det gällde kryddkramhandlaren Pripp i alla fall! För att dra ytterligare en parallell till Lindbergs uppsats så handlade det även i Vinskänks societetens fall om små belopp och en liten mängd varor.¹⁸²

Men det fanns faktiskt de som bad om lov, även om de fick avslag på sin ansökan. Minuthandlaren Ryberg ansökte 1848 hos Vinskänks societeten om att få sälja diverse vin i sin salubod. Societeten hänvisade då både till sin förordning och 1846 års handelsordning, det var fortfarande Vinskänks societeten förbehållet att sälja vin i minut.¹⁸³

Till slut vill jag återigen peka på att då en av anledningarna till att Vinskänks societeten ville ha ett skärpt reglemente 1720 var intrång i näringen, bland annat genom olaga handel, så är det märkligt att det inte var ett högre bötesbelopp eller ett strängare straff, som verkligen hade verkan. Bötesbeloppet var visserligen något som societeterna inte själva bestämt. Dock kan jag tycka att det är konstigt att Vinskänks societeten t.ex. inte försökte få till stånd en förändring eller tillägg om ökat bötesbelopp. 40 daler silvermynt eller 13 rdr 16 bco verkade i alla fall inte ha varit tillräckligt avskräckande. Inte ens under 1700-talet. Men som sagt, ytterligare under-

sökning vore på plats för att se om det verkligen var så få fall.

BURSKAPSANSÖKNINGAR

För att ansöka om burskap vände man sig i första hand till Handelskollegium. Om Handelskollegium efter att ha förhört sig om den sökandes lämplighet och tjänstetid hos societeten avslag ansökan kunde man överklaga till flera instanser.¹⁸⁴ Schuldheis skriver att Vinskänks societeten var väldigt noga med att alla kriterier skulle vara uppfyllda för att få bli medlem i societeten, speciellt att tjänstetiden fullgjorts. Han skriver också att man använde reglementet på ett sätt som skulle minska tillströmningen av nya medlemmar.¹⁸⁵ Detta har jag märkt när jag gått igenom burskapsansökningarna. Lindberg bekräftar att även andra societeter var lika strikta.¹⁸⁶

Det som Vinskänks societeten främst åberopade var att den burskapssökande inte hade fullgjort sina tjänsteår. Som tidigare nämnts var utbildning societeternas främsta verktyg för att förhindra ett ökat antal medlemmar. I fråga om avslag och överklagan gick Handelskollegium och Kommerskollegium oftast på societetens linje. Lindberg menar att Handelskollegium tillämpade den lagstiftning som de hade att följa och inte gick utanför sina gränser.¹⁸⁷ Om 1700-talet skriver Wottle att om societetens juridiska ställning var stark, var främst Handelskollegium ovilligt att göra något annat än att följa den lagstiftning som fanns.¹⁸⁸ Men med Kommerskollegium var det annorlunda. Redan 1818 ändrade Kommerskollegium ett beslut från Handelskollegium och tillerkände en kypare, Eckstein, rätten till burskap. Han hade arbetat inom yrket i

tio år, men societeten hänvisade till reglementet att det krävdes minst tre år som kypare. Eckstein hade nämligen endast varit utskrivnen som kypare i två år. Hans husbonde, vinskänken Chievitz, erkände inte att Eckstein varit i tjänst hos honom under ett år som Eckstein menade att han hade varit. Senare erkände Chievitz att Eckstein varit "försvarad" hos honom, men inte i tjänst. Lösdriverilagstiftningen krävde att varje arbetsför person skulle ha "laga försvar" hos en husbonde.¹⁸⁹ Vinskänksocieteten överklagade Kommerskollegiets beslut till Kungl. Maj:t. Tyvärr finns inte Kungl. Maj:ts beslut med bland handlingarna.¹⁹⁰

Det finns två fall 1846–47 där Kommerskollegium ändrade societetens och Handelskollegiets beslut till fördel för berättigande av burskap.¹⁹¹ Dock skulle examina som vanligt erläggas hos Vinskänksocieteten först. Här kan man se en möjlighet för societeten att icke godkänna kunskaperna, risken fanns dock att kyparen återigen skulle överklaga deras beslut. Kommerskollegium menade i de här två fallen att det ej skulle ligga de sökande till last att deras husbönder och mästare inte hade skrivit in respektive ut dem när de hade blivit berättigade till det.¹⁹² I det ena fallet överklagade Vinskänksocieteten Kommerskollegiets beslut till Kungl. Maj:t., i april 1847. Där framförde societeten argumentet att kyparens husbonde inte varit borgare under hela den tid som kyparen åberopade att han hade varit hos sin husbonde. Tyvärr finns inte Kungl. Maj:ts svar på Vinskänksocietetens besvär med i societetens handlingar, jag har inte heller hittat kyparen Rundberg i rullorna över inskrivna borgare under 1847. Det behöver dock inte betyda att Kungl. Maj:t gick på societetens linje, utan att

Rundberg kanske inte betalade in till stad och krona, det som krävdes för att borgerskapet skulle träda i kraft. Ärendet kunde också ha tagit längre tid.¹⁹³

Martin Wottle har beskrivit ett liknande fall i Viktualiehandelsocieteten. Visserligen skällde societeten på husbonden för att han inte hade fullgjort sina plikter som husbonde, men likväl ansåg societeten att bodbetjänten inte kunde få tillgodräkna sig alla de sju år han gått i lära, de var villiga att erbjuda honom ett års avkortning.¹⁹⁴ Man skulle kunna dra slutsatsen att anledningen till att Kommerskollegium, som alltid varit för en ökad näringsfrihet, ändrade de nyligen beskrivna ansökningarna, var att den utvidgade näringsfriheten var nära förestående. I 1846 års nya handelsordning står följande i § 19: "Så skall och vad särskilt stadgat är angående idkande av källare, vinskänks, schweizeri, wärdshus, traktörs eller krogrörelse, tills vidare för-blifva gällande, dock att vissa läro- och tjänsteår der sådana hittills egt rum, icke må erfordras."¹⁹⁵ Den enda rörelsen av dessa som hade läro- och tjänsteår var just Vinskänksocieteten. Förmodligen försökte societeten i och med besvären till Kungl. Maj:t att göra vad de kunde ända in i det längsta, för att förhindra antalet medlemmar i societeten att öka.

Vinskänksocieteten fortsatte dock att avslå ansökningar med samma argument som tidigare, att kypare inte haft tillräckligt med läroår. I september 1848, då den nya handelsordningen verkligen var i kraft ansökte källarlärningen Widoff om burskap. Societeten avlog, men Handelskollegium sade att Widoff skulle avlägga prov hos societeten och därefter skulle de fatta ett slutgiltigt beslut.¹⁹⁶ Här kan man skönja en förändring i Handels-

kollegiets sätt att agera. Tidigare hade de med största sannolikhet stått på societetens sida i ett sådant här fall och avslagit ansökan, men nu avlog de inte ansökan direkt. De höll sig fortfarande till lagstiftningen, som i det här fallet var svår att tolka på något annat sätt än vad som bokstavligen stod.

Att inte hela lärotiden hade fullgjorts i Stockholm var också ett genomgående argument från societetens sida. Det står t.o.m. i deras förordning att om en främmande kypare kommer till staden och inte varit inskriven i societeten så skulle han tjäna i två eller tre år hos någon vinskänk eller vinhandlare, sedan visa sin skicklighet inför societeten innan han fick öppna eget skänkeri.¹⁹⁷ Vinskänks societeten bestred till exempel källarmästaren Salomon Bohlins från Haparanda ansökan om burskap 1836. Då han ej hade lärt och tjänat i Stockholm avlog Handelskollegiet hans ansökan, trots att han fullgjort alla de övriga skyldigheterna för att få burskap.¹⁹⁸ Ytterligare ett exempel är kyparen Leufvenmark. Han hade tidigare varit källarmästare i Norrköping och varit lärling hos en vinskänk Gladman. Dessvärre hade inte Gladman skrivit ut Leufvenmark till kypare, vilket gjorde att han inte hade fullgjort sina tjänsteår. Societeten tyckte inte heller att han hade visat prov på någon större skicklighet eller insikt i arbetet. De vitsord han hade bifogat var inte heller till hans fördel. Här kommer också något annat in som Martin Wottle skrivit om, nämligen ostadighet.¹⁹⁹ Leufvenmark fick till råga på allt anmärkning om att han var ostadig då hans lärotid hade spenderats hos flera husbönder och i flera städer. Kommerskollegiet såg ingen anledning att ändra beslutet.²⁰⁰

Även kyparen Sjöstedt fick avslag ända upp till Kommerskollegium då

också han hade varit hos flera husbönder och även i Gävle utfört dylikt arbete.²⁰¹ Vad som stod i Vinskänks societetens förordning var att när man gjort sina tjänsteår som lärling, skulle man utskrivas till kypare och tjäna som sådan så lång tid som föreskrivet, nämligen två år hos samma husbonde och den övriga tiden antingen hos denna husbonde eller hos någon annan som var medlem i societeten. Men societeten måste ha reda på detta och även godkänna det.²⁰² Alltså stod det inte uttryckligen att man som lärling måste stanna hos en och samma husbonde, men att ha tjänat hos ”rätt” vinskänk, som det står i deras förordning verkar ha varit viktigt.²⁰³ Societeterna förlorade kontrollen om lärlingar och kypare flyttade omkring, vilket inte var förenligt med den kontroll som societeterna ville ha för att stärka och bevara sitt monopol.²⁰⁴

Att ha vitsord från ”främmande personer” verkade inte heller ha varit någon succé hos Vinskänks societeten, oavsett om det var bra vitsord eller inte. Destillatören och bokhållaren Engström ansökte om burskap hos Vinskänks societeten i november 1847 men de ansåg att Engström inte hade insikt i yrket, och dessutom hade han främmande personers rekommendationer. Handelskollegium var på linjen att han skulle göra ett prov hos societeten först, innan de tog beslut. Det vägrade Engström och hänvisade till den nya näringsförordningen. I och med att Engström vägrade att göra ett prov avlog Handelskollegium hans ansökan.²⁰⁵

Erik Lindberg skriver att trots att societeter hade makten att bestämma vem som skulle bli medlem eller ej, vilket kanske var deras mest användbara verktyg när det gällde att begränsa

antalet medlemmar, så kunde de inte göra hur som helst, eftersom besluten kunde överklagas. Kungl. Maj:t kunde bevilja burskap, oavsett vad societetens förordning eller vad den gällande lagen sa.²⁰⁶ Det finns ett par exempel som visar att Kungl. Maj:t inte heller var helt konsekvent i sina beslut. Vilket måste ha givit signalen att det kunde vara lönt att överklaga ett beslut av de lägre instanserna.

År 1834 hade handlaren Roeck från Lübeck av Kungl. Maj:t fått tillstånd att tills vidare idka minuthandel med vin i Stockholm, under förutsättningen att han betalade de avgifter som hörde till vinskänksyrket. Detta trots att han inte var berättigad till burskap och dessutom inte var svensk medborgare.²⁰⁷ En annan handlare, vinhandlaren och borgaren Bonventura Winkler från Wismar ansökte 1813 om burskap i vinskänksnäringsen. Detta fall varade i nästan ett år. Vinskänks societeten avlog ansökan med hänvisningen att Winkler inte lärt yrket i Stockholm, vilket Handelskollegiet inte sa emot. Han kunde inte heller styrka att han hade de färdigheter som krävdes. Kommerskollegiet däremot ändrade beslutet till fördel för Winkler. Societeten överklagade beslutet hos Kungl. Maj:t, bland annat med argumentet att om det var så lätt att få burskap i staden så skulle det locka hit folk. Kungl. Maj:t ändrade inte beslutet, utan Winkler fick behålla sitt burskap.²⁰⁸

Brink var sockerbruksidkare och hade vunnit burskap i det yrket. I sin ungdom hade han i tre år arbetat hos en vinskänk. Nu ville han återigen idka vinskänksrörelse. Men Vinskänks societeten ansåg att hans lärotid varit alldeles för kort och avlog ansökan, likaså gjorde Handelskollegium och Kommerskollegium. Men Kungl. Maj:

t tyckte annorlunda. Eftersom Brink hade idkat borgerlig näring i Stockholm och dessutom hade erfarenhet av vinskänksyrket så fick Brink sitt burskap av ”gunst och nåd.” Här kunde historien ha slutat men det gjorde den inte. Vinskänks societeten vägrade nämligen att skriva in Brinks lärlingar i societeten och att ta emot inskrivningsavgiften, inte heller Brinks avgift som var förenad med att bli medlem i societeten, ville de ta emot. Brink överklagade till Magistraten, där Vinskänks societeten försvarade sin handling med att trots att Kungl. Maj:t givit Brink rätt till burskap så stod det inte uttryckligen föreskrivet att förutsättningen var att han skulle bli inskriven i societeten. Magistraten menade att societeten hade rätt att förvägra medlemskap och inskrivning då societetens kassa var en privat/enskild tillhörighet som Magistraten inte kunde bestämma över. Detta beslut överklagades till Kommerskollegiet som var av samma mening. Kungl. Maj:t menade dock att Vinskänks societeten inte kunde förvägra Brink att skriva in hans lärling, ej heller att ta emot hans avgifter. Dessutom bestämde Kungl. Maj:t att societeten skulle ersätta Brink med vad detta mål hade kostat honom.²⁰⁹

Slutligen vill jag också berätta om ett liknande fall som först efter åtta år kunde avslutas 1826. Hovmästaren Sundström hade varit i enskild mans tjänst och hade varken lärt eller tjänat i vinskänksnäringsen. Ej heller blivit in- och utskriven i societeten, vilket enligt deras förordning från 1720 krävdes för att bli borgare. Societeten, Magistraten och Kommerskollegiet avlog Sundströms ansökan. Efter över ett år bestämde Kungl. Maj:t att då Sundström var källarmästare och vinskänk vid hovet så fick han rätt att idka

vinskänksrörelse och öppna värdshus. Nu var det så att Sundström råkade ut för en brand, som jag har förstått var det hans värdshus som brann. Troligen var det så att Sundström, då han inte hade någon rörelse för tillfället var tvungen att lämna sitt medlemskap i Vinskänks societeten. När han hade kommit på fötter igen vägrade Vinskänks societeten honom att återupptaga sitt medlemskap i societeten, vilket i vanliga fall inte var några problem, de ville ej heller låta honom skriva in sin lärling. Här såg tydligen Vinskänks societeten en möjlighet till uteslutning. Handelskollegiet svarade med att, eftersom Sundström på nåder hade blivit föreskriven och att han egentligen inte hade rätt till burskapet, låta saken bero! Då, som i det tidigare fallet, ansåg Handelskollegiet att de inte kunde befatta sig med societetens sätt att inte skriva in eller ut lärlingar respektive kypare. Men Kommerskollegiet ansåg att då Sundström vunnit burskap så skulle han också ha tillgång till sina rättigheter under förutsättning att han betalat alla de eventuella avgifter som tillkom som borgare. Vinskänks societeten överklagade Kommerskollegiets beslut till Kungl. Maj:t med att detta var intrång i deras näring. Men Kungl. Maj:t ändrade inte beslutet, de bestämde dessutom att societeten skulle ersätta Sundström för de avgifter som överklagandena hade inneburit.²¹⁰

Vad kunde kyparna göra om de ansåg sig förfördelade och orättvist behandlade av de olika instanserna? Ett sätt var att ge igen med samma mynt, som kyparen Åberg gjorde. Hans burskapsansökan avslogs då hans förre husbonde Nescher baktalade honom inför societeten och bland annat beskyllt honom för att ha bestu-

lit denne på rom som Åberg hade sålt och bokfört. Åberg skrev ett brev till societeten och påtalade att vad det gällde den återopade bokföringen så var det upp till societeten om den ansåg att dubbel italiensk bokföring var i sin ordning, för detta var vad Nescher höll på med. Och att som Nescher gjort, byta ut oxhöfvdén mot ett mindre mått, men ändå ta betalt för det större, kan det kallas ärlig bokföring, frågade Åberg. Dessutom var bokföringen inte Åbergs uppgift. Flera brister om hur Nescher skötte sin källare påtalades. Åberg anklagade också Nescher för att ha sett till att den belöning som Åberg hade fått av polisen när han hade hjälpt till att släcka en brand gick till någon annan. Dessutom, trots att Nescher var rik hade Åberg bara fått sju kakor bröd i veckan.²¹¹ Åberg blev mindre än en månad senare, den 5 oktober 1830, inskriven som borgare i Stockholm.²¹²

Fanns det något belägg för Vinskänks societetens oro över att det blev så många medlemmar som kunde konkurrera i vinskänksyrket? Nedan har jag gjort en sammanställning som mer ska ses som en översikt än som exakta tal. Burskapsansökningar kan ha godkänts efter det att uppgifterna om antalet lämnats in till Handelskollegiet.

VINSKÄNKAR SOM BLIVIT
BORGARE I STOCKHOLM

1800–1810	20
1811–1820	32
1821–1830	45
1831–1840	45
1841–1849	75

Tabell 2. Borgare som vunnit burskap i Stockholm.

Man kan tycka att siffrorna i tabellen inte är höga, men man får ha i åtanke

att det redan fanns 1200 utskänkningsställen i Stockholm år 1800, med en befolkning på 75 000 invånare. År 1850 var antalet invånare ca 93 000, en inte särskilt stor ökning kan tyckas, men då ska man tänka på att i början av 1800-talet sjönk invånarantalet.²¹³ Enligt den nya handelsordningen från 1846 så krävdes det fortfarande burskap för att få idka gross- och minuthandel.²¹⁴ Något som är värt att kommentera med tanke på siffrorna ovan är att det var 20 stycken som fick burskap inom vinskänksnäringen år 1849. Samtliga hade en notering om att de gått i konkurs. När de anteckningarna är gjorda är visserligen osäkert. Men det tyder på både en överetablering och en trolig okunskap i näringen, och att det faktiskt krävdes en viss erfarenhet i yrket.

VAD HÄNDE SEDAN?

Vad var det 1846 års handelsordning egentligen stadgade? Att vinskänkarna fortfarande hade ensamrätt, monopol på sina varor, men att det inte krävdes någon läro- eller tjänstetid längre. Att det fortfarande krävdes burskap i minuthandelsyrkena. I praktiken innebär detta att man kunde begära burskap i Vinskänks-societeten utan att ha idkat yrket tidigare och att i princip vem som helst numera kunde sälja och skänka vin i minut. Yrket hade egentligen inte något monopol att tala om längre.

År 1848 bestämdes det, förutom att mat skulle serveras till brännvin vilket tidigare nämnts, att brännvinsavgiften skulle betalas oavsett om man sålde brännvin eller ej. Den var förknippad med tillståndet att vara vinskänk och att inneha källare. Societeten klagade och föreslog att de vinskänkar som

inte ville sälja brännvin kunde betala en lägre summa. Om det skulle vara så att de ändrade sig skulle de anmäla sig hos Handelskollegium och börja betala det fastställda beloppet. Detta gick Kungl. Maj:t inte med på. Vad som hade beslutats stod fast. Beslutet trädde i kraft i början av 1849 och gällde fram till 1855.²¹⁵ 1849 års förordning tillkännagav att tillståndsbeviset som givit rätt att sälja brännvin i minut även gav rätt att i minut sälja andra brända eller destillerade spirituösa drycker. I rättigheterna ingick även att sälja jästa maltdrycker såsom porter, öl och svagdricka, jämte kokad choklad, the och kaffe. ”Rättigheten att till förtäring på stället försälja brännvin ej må anses inbegripen under burskap som hittills varit förenad...”²¹⁶ Antalet utskänkningsställen skulle också minska. Från 700 ställen till 500, varav 80 skulle innehas av vinskänkar och källarmästare, 50 av traktörer, 20 av socker- och schweizeribagare, 20 av kaffehusidkare och återstoden 330 av krognäringens idkare.²¹⁷ Detta var troligtvis i linje med nykterhetspolitiken som fördes, man ville få stopp på den utbredda brännvinskonsumtionen. Förordningen trädde visserligen inte i kraft förrän 1850, då Vinskänks-societeten redan hade upphört, men beslutsprocessen hade troligen varit lång. Den 3 april 1849 upphörde Vinskänks-societeten och ombildades istället till en Pension- och begravningskassa.

I Vinskänks-societetens Pension- och begravningskassa blev man medlem om man före den 1 juli 1847 hade haft burskap i societeten. Men det gick bra att bli medlem även efter denna tidpunkt om en inträdesavgift betalades.²¹⁸ Pension- och begravningskassan var en ekonomisk sammanslut-

ning, utan något yrkesintresse.²¹⁹ Den skulle hjälpa medlemmar och deras änkor och barn med understöd. Kassan skulle också bidra till begravnin­gar.²²⁰ Man hade fortfarande två möten per år där ansökningar om bistånd disku­terades och behandlades. Kassan upphörde först 1898, på grund av att medlemmarnas antal då endast var sex stycken och att samtliga medlemmar var över 60 år.²²¹

År 1855 kom en ny brännvinslagstiftning. Försäljning av brännvin beskattades kraftigt. Minuthandeln med brännvin begränsades ytterligare, jämfört med tidigare lagstiftning.²²²

År 1864 kom den fullständiga näringsfrihetsförordningen som tog bort de sista begränsningarna inom handeln.

Via ett kungligt brev 1868 upphörde rätten att söka burskap på vinskänk­aryrket. Om vinskänkar ville söka burskap fick de göra det som hand­lande.²²³

År 1877 har beskrivits som ”den stora krogdödens år”. Den 30 sep­tember hade staden 193 källare och liknande serveringsställen. Morgonen därpå var antalet beskuret till långt mindre än hälften. 106 krogar hade då dragits in och många av de utskänknings­ställen som var kvar övergick i det halvkommunala utskänk­nings­bolaget ”Stockholms utskänk­nings­aktiebolag”.²²⁴ Man ville sanera sprit­hanteringen och ta bort vinstintresset från spritutskänkning.²²⁵

En nya typ av restauranger växte fram och de gamla vinkällarna med medeltida anor förlorade sin ställning. En del vinkällare anpassade sig till den nya typen av restaurang och förvandlades till fina restauranger.²²⁶ Under 1890-talet bildades Stockholms Vinhandlareförening och Stockholms

restaurantförening.²²⁷ De kan ses som efterträdare till Vinskänkssocieteten.

SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Syftet med undersökningen har varit att ta reda på hur Vinskänkssocieteten agerade för att bevara sin monopol­ställning i en tid av förändring. En av slutsatserna man kan dra är att Vinskänkssocieteten slogs med näbbar och klor för att förhindra en ökning av medlemsantalet och en ökad konkur­rens. Vinskänkssocieteten använde de medel som stod dem till buds. När det gäller burskapsansökningarna drog man sig inte för att avslå ansökningar om det fanns minsta detalj som kunde användas som argument för att inte bifalla ansökningarna. Samtidigt kunde man inte avslå ansökningar när full­ständig lärotid och kompetens fanns. Det stod klart och tydligt i deras regle­mente. På deras egen begäran hade man 1741 fått numerus clausus men på grund av den egna förordningen, där man inte kunde neka kyparen burskap, överskreds oftast antalet. Man bröt därmed mot sin egen förordning. Här kan man fråga sig varför de inte ändrade sin förordning löpande så att deras monopol stärktes och blev mer anpassat efter tidens nya krav. Kanske fanns det då en risk att Vinskänkssocie­teteten skulle ha förlorat sin monopol­ställning och auktorisation. Vad gällde den olaga handeln fanns det ett intresse hos societeten att stävja inkräktandet men gängse böter verkar inte ha varit särskilt avskräckande. Som tidigare nämnts krävs en djupare undersökning för att få ett mer uttöm­mande svar men ett mönster har kun­nat skönjas.

Under 1800-talet skedde i Sverige flera ekonomiska och politiska refor-

mer. Utvecklingen mot näringsfrihet ledde till att näringslivet successivt fick en annan struktur. De nya förordningar som kom innehöll många gånger nya avgifter som skulle betalas till stad och krona för att få tillhandahålla vissa varor. Vinskänks societetens monopol att sälja och utskänka alkoholhaltiga drycker gav deras näring en viss status som eftertraktades. Denna status urholkades när vem som helst kunde bli vinskänk både i och med 1846 års handelsförordning där man tog bort kompetenskravet, och 1849 års handelsförordning, då burskap inte längre krävdes.

Alltså: Vinskänks societeten bör ha haft en stark monopolställning, i alla fall om man ser till de kriterier som andra societeter satte värde på, men lagstiftningen gjorde det svårt att bevara dess exklusivitet och monopolställningen blev allt svårare att rättfärdiga i och med ändrade värderingar i samhället.

Lagarna, skatterna och tullarna var många och föränderliga. En del var positiva för vinskänkarna medan andra var mindre positiva. Ett exempel är då det 1813 beslutades att antalet krogar i Stockholm skulle minskas från 700 till 400. Detta var positivt för Vinskänks societeten. Ett antal mindre konkurrenter att slåss om kunderna med. Mindre positivt var det då vingrosshandlarna lyckades få rättighet att även sälja vin i minut. Eller då Traktörssocieteten inte längre behövde betala brännvinsminuteringsavgift. Min teori att Vinskänks societetens förutsättningar påverkades av samhällsförändringar och ofta till det sämre har bekräftats.

Vad gäller tidigare forskning har Erik Lindbergs uppsats givit mig uppslag och idéer och jag ”känner igen mig” i det han beskriver. De slutsatser som

Lindberg kommit fram till när det gäller textilhandeln kan delvis appliceras även på Vinskänks societetens handel. Martin Wottles avhandling har även den givit många svar.

Framgången i Vinskänks societetens agerande för bevarande av sitt monopol var mycket beroende av Kungl. Maj:t. Det har framkommit att Kungl. Maj:t vid flera tillfällen fattade beslut i strid med gällande förordningar och till nackdel för societeten. Det var alltså en balansgång mellan att å ena sidan ha myndigheternas förtroende att på ett tillfredställande sätt sköta handeln med vin och sprit och å andra sidan konkurrenter som ville ha tillgång till deras näring samt en allmän politisk vilja att liberalisera handeln.

TANKAR KRING VIDARE FORSKNING

Det återstår många infallsvinklar och mycket material som har kommit upp under undersökningens gång, men som av tidsmässiga skäl har fått stå tillbaka.

Som nämnts skulle rättegångsmaterial ge en djupare inblick i hur benägna Vinskänks societeten var att dra andra societeters medlemmar och andra inkräktare inför rätta, för att skydda sitt monopol. Till exempel för olaga handel. Vad som också kanske skulle komma fram är hur benägna Vinskänks societetens medlemmar var att inkräkta på andra societeters domäner.

Kvinnor och deras arbete inom vinskänksyrket skulle också vara något att titta vidare på. Som tidigare nämnts pågår forskning om krögernorna i Stockholm av Christine Bladh. Att undersöka kvinnorna inom Vinskänks societeten skulle kunna ge ett bra komplement till tidigare och pågående

forskning kring kvinnors situation under 1800-talet. Kvinnor var i hög grad de som förestod krogar, spiskvarter och även vinkällare under 1800-talet. I Gunnar Hellströms förteckning över vinkällare under 1600- och 1700-talet finns även ägarförhållanden med och kvinnorna var väl representerade.²²⁸

Fallstudie på en eller flera familjer inom Vinskänks societeten och deras familjerelationer är ytterligare en infallsvinkel. Familjerelationer var viktiga inom borgerskapet på 1800-talet. Innan aktiebolagsformen 1848 var rörelsen ett med familjen. Företagsformen och den ännu icke välutvecklade kreditmarknaden under 1800-talet, gjorde att det var nödvändigt med personliga nätverk, med personer man kunde lita på. Familj och släkt var där kapital kunde skaffas och även där man kunde hitta eventuella medarbetare till sin verksamhet. Genom gifter-

mål kunde man skaffa både kapital och viktiga kontakter.²²⁹ Redan under 1600- och 1700-talet förekom giftermål mellan olika vinskänksfamiljer. Den nyligen nämnda Gunnar Hellströms förteckning över ställen och ägare skulle vara en god start, då även vem som gifte sig med vem finns förtecknat.

Slutligen är de ekonomiska strukturerna en annan idé för en undersökning. Jag vill hävda att förutom att bli medlem av borgerskapet som förutom en ökad status i samhället, även innebar ökade kostnader måste det ändå ha funnits andra fördelar med att vara organiserade som Vinskänks societeten var. Det borde ha inneburit andra ekonomiska fördelar som man annars inte fick tillgång till.

Som sagt, det finns mycket att titta på och jag hoppas att Vinskänks societeten kommer att fånga någon annans intresse.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Stockholms stadsarkiv (SSA)

Vinskänks societetens arkiv:

Mötesprotokoll, AI

Stadgar, FI

Handlingar, volym 1 & 2, FII

Räkenskaper, G

Handelskollegiet:

Borgarböcker

Bemedlingskommissionens arkiv:

Sammandrag samt utdrag ur

taxeringslängder

Borgerskapets äldste

Taxerings- och avskrivningsprotokoll,

volym 2 (inget signum)

Alexandersson, Karolina & Rundblad, Lili-

Anne 2000, *Hantverkare i landsbygd.*

En studie av hantverkarfamiljernas förändrade levnadsvillkor åren 1830–1890.

Opublicerad B- uppsats, Södertörns högskola.

Bellman, C M 1978, *Fredmans epistlar.*

Utgivna av bokförlaget Prisma. Sjätte upplagan. Borås.

Bladh, Christine 1991, *Månglerskor.*

Att sälja från korg och bod i Stockholm 1819–1846. Borås.

Bladh, Christine 1997, "Kvinnors dubbla beroende av sprit. Beskänkta kvinnor

- och kvinnor med utskänkning i Stockholm 1812–1816." *Kvinnor och män som aktörer och klienter. En antologi som skildrar tidigt 1800-tal och framåt*. Bladh Christine, Cedersund Elisabet & Hagberg Jan-Erik (red). Tierp.
- Boalt, Bengt 1941, *Burskapsbestämmelser, ämbeten och societeter i Stockholm – 1773*. Opublicerad uppsats. SSA.
- Bolin, Gunnar 1940, "Vinkällare, krogar och gärkök i Stockholm år 1671." *Samfundet Sankt Eriks årsbok* 1940. Stockholm.
- Boëthius, Bertil 1943, *Magistraten och borgerskapet i Stockholm 1719–1815*. Stockholm.
- Båtefalk, Lars 2000, *Staten, samhället och superiet. Samhällsorganisatoriska principer och organisatorisk praktik kring dryckenskapsproblemet och nykterhetssträvandena i stat, borgerlig offentlighet och associationsväsende ca 1770–1900*. Uppsala.
- Carlsson, Sten 1971/1972, *Att byta samhällsklass. Ståndscirkulation och sociala omgrupperingar i det svenska samhället förr och nu*. Stockholm.
- Göransson Anita 1990, "Kön, släkt och ägande. Borgerliga maktstrategier 1800-1850." *Historisk tidskrift* 1990:4.
- Ekström, Henrik 1994, "En vinskänk i 1790-talets Stockholm". *Henrik Ekströms levnadshistoria. I Samfundet Sankt Eriks årsbok* 1994. Stockholm.
- Hellström, Gunnar 1957, "Vinskänkar och källare i Staden inom broarna under Karl XII:s tid till frihetstiden." *Samfundet Sankt Eriks årsbok* 1957. Stockholm.
- Hellström, Gunnar 1959, "Vinskänkar och källare på Kungsholmen, Norrmalm, och Ladugårdslandet under Karl XII:s tid och frihetstiden." *Samfundet Sankt Eriks Årsbok* 1959. Stockholm.
- Hellström, Gunnar 1960, "Vinskänkar och källare på Södermalm under Karl XII:s tid och frihetstiden." *Samfundet Sankt Eriks Årsbok* 1960. Stockholm.
- Herlitz, Nils 1924, *Svensk stadsförvaltning på 1830-talet*. Stockholm.
- Järbe, Bengt 1968, *Stockholm*. Stockholm.
- Järbe, Bengt 1971, *Krogarnas Stockholm*. Stockholm.
- Kyle, Jörgen 1989, "Formeringen av ett Liberalt Samfund. Statsmakt och samhällsorganisation i Sverige 1810–1870." *Historisk Tidskrift* 1989:3.
- Lagerqvist Lars O & Nathorst-Böös Ernst 1997, *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Fjärde reviderade upplagan. Borås.
- Larsson, Tage 1946, "Brännvins- och nykterhetsfrågorna under 1800-talets förra hälft. *Historielärnarnas förenings årskrift* 1946. Västervik.
- Lindberg, Erik 1999, *Rättighetsallokering och ekonomiskt handlande på textilmarknaden i Stockholm 1820–1846*. Opublicerad licentiatuppsats, Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet.
- Lindström, Henry 1923, *Näringsfrihetens utveckling i Sverige 1809–1836*. Göteborg.
- Lundin, Claës 1903, "Källare och kaffehus i Stockholm under senare hälften av 1700-talet." *Samfundet Sankt Eriks årsbok* 1903. Stockholm.
- Löwnertz, Susanne 1983, "De svenska skatternas historia" artikelserie. *RSV*, Stockholm.
- Montgomery, Arthur 1921, *Svensk tullpolitik 1816-1911*. Stockholm.
- Prismas uppslagsbok*. Reviderad upplaga 1988. Jyväskylä, Finland.
- Qvist, Gunnar 1960, *Kvinnofrågan i Sverige 1809-1846. Studier rörande kvinnans näringsfrihet inom de borgerliga yrkena*. Göteborg.
- Rehnberg, Mats 1955, *Stora krogboken. Bilder ur restauranglivets kulturhistoria*. Stockholm.
- Schuldheis, Wilhelm 1898, *Anteckningar om Vinskänksocieteten i Stockholm*. Stockholm.
- Svensk författningssamling/Årstrycket för 1812, 1846, 1848, 1849*.
- Söderberg Johan, Jonsson Ulf & Persson Christer 1991, *A stagnating metropolis: the economy and demography of Stock-*

- holm*, 1750–1850. Cambridge.
- Söderberg, Rolf 1985, *Stockholmspegel – en kulturhistorisk krönika i teckningar och akvareller ur en bildskatt i Stockholms stadsmuseums gömmor*. Borås.
- Söderberg, Tom 1955, *Hantverkarna i brytningstid 1820–1870*. Stockholm.
- Söderlund, Ernst 1949, *Hantverkarna II, stormaktstiden, frihetstiden och gustavian-ska tiden*. Stockholm
- Wernstedt, Folke 1935, *Järnkrämare i Stockholm 1651–1890. Historiska och biografiska anteckningar*. Stockholm.
- Wottle, Martin 2000, *Det lilla ägandet. Korporativ formering och sociala relationer inom Stockholms minuthandel 1720–1810*. Stockholm.
- Öfverståthållare-Embetets i Stockholms stad till Kongl. Maj:ts underdånighet avgifne fem-årsberättelse*. 1828–1832, 1833– 1837, 1838–1842, 1843–1847, 1848– 1850. Tryckta i Stockholm 1834, 1840, 1845, 1851 och 1853.

NOTER

1. Bellman, Fredmans epistel nr 24.
2. Societet var för handlande vad skrä var för hantverkare.
3. Lindberg 1999, s.26.
4. Wottle 2000, s.74.
5. Prismas uppslagsbok, 1988.
6. Lagerqvist & Nathorst-Böös 1997, s.29–30.
7. Båtefalk 2000.

Årtal	Vinskänkar	Traktörer	Krögare	Spiskvarter	Kaffekokare
1828	63	52	400	50	I
1829	69	57	400	50	I
1830	66	57	400	50	I
1831	69	57	400	50	I
1832	66	56	396	50	I
1833	74	55	396	44	I
1834	75	51	393	50	I
1835	77	43	391	46	I
1836	77	40	398	47	3
1837	79	40	398	47	5
1838	75	90	397	50	6
1839	76	92	394	46	14
1840	75	92	383	42	11
1841	80	92	375	40	14
1842	77	95	368	35	10
1843	83	93	362	32	I
1844	85	91	365	29	I
1845	103	94	365	29	I
1846	104	93	366	29	I
1847	108	95	350	28	I
1848	112	98	363	29	5
1849	126	90	365	27	5
1850	129	74	408	12	5

Tabell 3. Översikt över olika näringsidkare i Stockholm. Källa: Överståthållarämbetets femårsberättelser 1828–1850 SSA.

8. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 85, SSA.
9. Schuldheis 1898, s. 46.
10. Hellström 1957, Hellström 1959, Hellström 1960.
11. Lundin 1903.
12. Hellström 1957, s. 91.
13. Järbe 1971.
14. Wottle 2000.
15. Wottle 2000, s. 23.
16. Wottle 2000, s. 115–121, 167–171.
17. Lindberg 1999.
18. Lindberg 1999, s. 13.
19. Lindberg 1999, s. 72.
20. Lindberg 1999, s. 73.
21. Wernstedt 1935.
22. Lindberg 1999, s. 77–78.
23. Bladh 1991, s. 26–27; Bladh 1997.
24. Ekström 1994, s. 133.
25. Ekström 1994, s. 129–137.
26. Hellström 1957, s. 92.
27. Schuldheis 1898, s. 7.
28. Schuldheis 1898, s. 6.
29. Järbe 1971, s. 39; Schuldheis 1898, s. 6.
30. Järbe 1971, s. 42–43; Rehnberg 1955, s. 29.
31. Schuldheis 1898, s. 6.
32. Vinskänks societeten, stadgar, FI, 1720 års förordning, SSA.
33. Bolin 1940, s. 153; Rehnberg 1955, s. 39.
34. Bolin 1940, s. 153; Järbe 1971, s. 46 (citat).
35. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 2, handling nr. 91, SSA.
36. Schuldheis 1898, s. 11.
37. Rehnberg 1955, s. 30.
38. Schuldheis 1898, s. 11–12, 15.
39. Vinskänks societeten, stadgar, FI, 1720 års förordning, § 1, SSA.
40. Boalt 1941, bilaga s. 14; Järbe 1971, s. 29; Rehnberg 1955, s. 55.
41. Söderberg, R 1985, s. 52.
42. Hellström 1957, s. 93.
43. Hellström 1957, s. 93.
44. Vinskänks societeten, stadgar, FI, 1720 års förordning, SSA.
45. Vinskänks societeten, stadgar, FI, 1720 års förordning, SSA.
46. Wottle 2000, s. 149–150.
47. Vinskänks societeten, stadgar, FI, 1720 års förordning, SSA; Lagerqvist, Nathorst–Böös 1997, s. 30: Oxhöfd eller oxhuvud var ett rymdmätt, 236 liter, men kunde vid import av rödvin även vara 225 liter.
48. Schuldheis 1898, s. 15.
49. Schuldheis 1898, s. 16, 17.
50. Hellström 1957, s. 93.
51. Vinskänks societeten, mötesprotokoll, AI, volym 5: prot. 29/9 1800; volym 6: prot. 26/9 1840, 27/9 1848, 29/9 1849, SSA.
52. Vinskänks societeten, räkenskaper, G, volym 5, 1842–1866, SSA.
53. Schuldheis 1898, s. 36.
54. Rehnberg 1955, s. 66.
55. Wernstedt 1935, s. 173.
56. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 2, SSA. Se någon av burskapsansökningarna. Troligt är att det är en skrivare som har skrivit dessa ansökningar och att det var en standardmall som följdes, trots det är det tillgången till rättigheterna som starkt poängteras.
57. Bladh 1991, s. 53.
58. Carlsson 1971/1972, s. 16–18.
59. Löwnertz 1983, s. 12.
60. Bemedlingskommissionen, G, sammandrag samt utdrag ur taxeringslängder, 1813–1849, SSA.
61. Wottle 2000, s. 263.
62. Wottle 2000, s. 35, 219.
63. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 1, handling nr 11, SSA.
64. Femårsberättelserna för åren 1838–1842; 1848–1850, SSA.
65. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 87 och 88, SSA.
66. Bladh 1997, s. 13–14.
67. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 1, handling nr 22, SSA.
68. Femårsberättelserna för åren 1843–1847; 1848–1850, SSA.
69. Bladh 1997, s. 14; Rehnberg 1955, s. 69.
70. Boalt 1941, bilaga s. 16.
71. Bladh 1997, s. 14.
72. Boalt 1941, bilaga s. 13; Rehnberg 1955, s. 29.
73. Bladh 1997, s. 14; Boalt 1941, bilaga s. 15.
74. Järbe 1971, s. 72–73.

75. Järbe 1971, s. 74; Rehnberg 1955, s. 109.
 76. Järbe 1971, s. 154; Rehnberg 1955, s. 110.
 77. Järbe 1971, s. 154; Rehnberg 1955, s. 115.
 78. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 1, handling nr 46, SSA; Järbe 1971, s. 72.
 79. Lindberg 1999, s. 26.
 80. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 1, handlingar nr 14, 46, SSA; Järbe 1971, s. 72–73.
 81. Svensk författningssamling för 1848, 5:e artikeln, § 43, § 46, SSA.
 82. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 121, SSA.
 83. Bladh 1997, s. 14–15.
 84. Järbe 1971, s. 72.
 85. Bemedlingskommissionen, G, Sammandrag samt utdrag ur taxeringslängder, 1813–1849, SSA; Bladh 1997, s. 14.
 86. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 101, SSA.
 87. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 1, handling nr 48, SSA.
 88. Järbe 1971, s. 73.
 89. Wottle 2000, s. 115–116.
 90. Båtefalk 2000, s. 12.
 91. Kyle 1989, s. 321.
 92. Kyle 1989, s. 321–322.
 93. Kyle 1989, s. 321–322.
 94. Båtefalk 2000, s. 13.
 95. Wernstedt 1935, s. 169.
 96. Wernstedt 1935, s. 169.
 97. Båtefalk 2000, s. 13.
 98. Båtefalk 2000, s. 14.
 99. Söderberg, Jonsson & Persson 1991, s. 14.
 100. Wernstedt 1935, s. 156.
 101. Söderberg, Jonsson & Persson 1991, s. 12–14.
 102. Bladh 1997, s. 13; Lindberg 1999, s. 7–8; Qvist 1960, s. 229.
 103. Vinskänks societeten, stadgar, FI, 1720 års förordning, SSA.
 104. Wottle 2000, s. 77.
 105. Wottle 2000, s. 78.
 106. Söderberg, T 1955, s. 50–51.
 107. Lindström 1923, s. 117; Söderberg, T 1955, s. 51.
 108. Lindström 1923, s. 120.
 109. Rehnberg 1955, s. 64.
 110. Wottle 2000, s. 74.
 111. Lindberg 1999, s. 16; Söderlund, E 1949, s. 241, 255; Wottle 2000, s. 163.
 112. Söderlund, E 1949, s. 254.
 113. Wottle 2000, s. 163.
 114. Wottle 2000, s. 76.
 115. Löwnertz 1983, s. 13.
 116. Herlitz 1924, s. 228–229.
 117. Löwnertz 1983, s. 12.
 118. Löwnertz 1983, s. 16.
 119. Löwnertz 1983, s. 12.
 120. Löwnertz 1983, s. 20.
 121. Lindström 1923, s. 216.
 122. Bladh 1997, s. 31.
 123. Lindström 1923, s. 216.
 124. Löwnertz 1983, s. 20.
 125. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 2 handling nr 88, SSA; Herlitz 1924, s. 225.
 126. Herlitz 1924, s. 214–215.
 127. Herlitz 1924, s. 221–222.
 128. Svensk författningssamling, 1812 års förordning, art. 2, § 2, 2 mom. SSA.
 129. Bemedlingskommissionen, G, sammandrag av taxeringssummor till staden samt utdrag ur taxeringslängder, 1813–1849, SSA.
 130. Bemedlingskommissionen, G, sammandrag av taxeringssummor till staden samt utdrag ur taxeringslängder, 1813–1849, SSA.
 131. Bemedlingskommissionen, G, sammandrag av taxeringssummor till staden samt utdrag ur taxeringslängder, 1813–1849, SSA.
 132. Svensk författningssamling, 1823 års förordning, art 2 § 2, 3 mom. SSA.
 133. Boëthius 1943, s. 51.
 134. Boëthius 1943, s. 17–19, 263–264.
 135. Boëthius 1943, s. 51.
 136. Borgerskapets äldste, taxerings- och avskrivningsprotokoll, volym nr 2, 1810–1849, SSA.
 137. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 101, SSA.
 138. Svensk författningssamling, 1849 års förordning, nr 60, SSA.
 139. Vinskänks societeten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 127, SSA.

140. Montgomery 1921, s. passim.
 141. Montgomery 1921, s. 10.
 142. Montgomery 1921, s. 22–23.
 143. Wottle 2000, s. 83–84.
 144. Montgomery 1921, s. 7.
 145. Löwnertz 1983, s. 18.
 146. Wottle 2000, s. 84–85.
 147. Löwnertz 1983, s. 18.
 148. Montgomery 1921, s. 64.
 149. Montgomery 1921, s. 9.
 150. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2 handling nr 68, SSA; Lagerqvist & Nathorst-Böös 1997, s. 29.
 151. Montgomery 1921, s. 27.
 152. Montgomery 1921, s. 27.
 153. Montgomery 1921, s. 9, 18, 21–22.
 154. Montgomery 1921, s. 40.
 155. Montgomery 1921, s. 58.
 156. Montgomery 1921, s. 58.
 157. Montgomery 1921, s. 62, 66.
 158. Ekström 1994, s. 135.
 159. Ekström 1994, s. 135–136.
 160. Järbe 1971, s. 74; Rehnberg 1955, s. 109.
 161. Boalt 1941, s. 38; Järbe 1971, s. 39.
 162. Wottle 2000, s. 96, 113.
 163. Wottle 2000, s. 113, 125.
 164. Wottle 2000, s. 128.
 165. Wottle 2000, s. 128, 153.
 166. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 1, handling nr 11; Vinskökssocieteten, stadgar, FI, 1720 års förordning, SSA.
 167. Wottle 2000, s. 95.
 168. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 1, handling nr 11, SSA.
 169. Lindberg 1999, s. 46–48, 53.
 170. Vinskökssocieteten, räkenskaper, G, volym 2, 1742–1842, SSA.
 171. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 1, handling nr 2, SSA.
 172. Vinskökssocieteten, stadgar, FI, 1720 års förordning, SSA.
 173. Carlsson 1971/72, s. 16; Lagerqvist & Nathorst-Böös 1997, s. 34, 77.
 174. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 71, SSA.
 175. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 87, SSA.
 176. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 96, SSA.
 177. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handlingar nr 103, 105, 108 mfl; Wottle 2000, s. 129.
 178. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 88, SSA.
 179. Wottle 2000, s. 167–168.
 180. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2 handlingar nr 124, SSA.
 181. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 95, SSA.
 182. Lindberg 1999, s. 53.
 183. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 117, SSA.
 184. Lindberg 1999, s. 55; Wottle 2000, s. 155.
 185. Schuldheis 1898, s. 16.
 186. Lindberg 1999, s. 56.
 187. Lindberg 1999, s. 74.
 188. Wottle 2000, s. 176.
 189. Alexandersson & Rundblad 2000, s. 4.
 190. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym nr 2, handling nr 70, SSA.
 191. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handlingar nr 114, 115, SSA.
 192. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handlingar nr 114, 115, SSA.
 193. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 115, SSA.
 194. Wottle 2000, s. 141–142.
 195. Svensk författningssamling 1846 års förordning, SSA.
 196. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 120, SSA.
 197. Vinskökssocieteten, stadgar, FI, 1720 års förordning, SSA.
 198. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 107, SSA.
 199. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 69, SSA; Wottle 2000, s. 149–150.
 200. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 69, SSA.
 201. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 79, SSA.
 202. Vinskökssocieteten, stadgar, FI, 1720 års förordning, § 14, SSA.
 203. Vinskökssocieteten, stadgar, FI, 1720 års förordning, § 2, SSA.
 204. Wottle 2000, s. 149.
 205. Vinskökssocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 113, SSA.

206. Lindberg 1999, s. 59–60.
207. Vinskänksocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 106. SSA.
208. Vinskänksocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 66. SSA.
209. Vinskänksocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 74. SSA.
210. Vinskänksocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 72. SSA.
211. Vinskänksocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 92. SSA.
212. Handelskollegium, borgare som vunnit burskap i Stockholm, D1a1:3 1830–1847, SSA.
213. Bladh 1991, s. 38–39.
214. Svensk författningssamling, 1846 års handelsordning, §2. SSA.
215. Svensk författningssamling, 1848 års förordning, 5:e artikeln, § 58, SSA; Vinskänksocieteten, handlingar, FII, volym 2, handling nr 127, SSA; Schultheis 1898, s. 33–34.
216. Svensk författningssamling, 1849 års förordning, no 60, § 1. SSA.
217. Svensk författningssamling, 1849 års förordning, no 60, § 1. SSA.
218. Vinskänksocieteten, handlingar, FII, volym 2, 1849 års reglemente, §2.SSA.
219. Wernstedt 1935, s. 164.
220. Vinskänksocieteten, handlingar, FII, volym 2, 1849 års reglemente, § 1. SSA.
221. Vinskänksocieteten, arkivförteckning 1012, SSA.
222. Larsson, 1946, s. 25.
223. Järbe, 1971, s. 68; Schultheis, 1898, s. 34.
224. Järbe, 1968, s. 210; Rehnberg, 1955, s. 191.
225. Rehnberg, 1955, s. 191.
226. Rehnberg, 1955, s. 158, 160.
227. Schultheis, 1898, s. 47.
228. Hellström, 1957, 1959, 1960.
229. Göransson, 1990, s. 530.